

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Jakabfi László; Komáromi János	113

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Merényi Oszkár; Berzsenyi Poetikája.....	131
Elek Oszkár; A celli búcsú	134

BÍRÁLATOK.

Hankiss János; Tormay Cécile. — Herczeg Ferenc Emlékezései. — Gulyás István: A XVII. sz. aszket, irodalma. — Fényi András: Telegdi Miklós. — Kolozsvári János; Piar. iskola- drámák. — J. Takács: Paul Jámbor. — Zolnai Béla: Szó- hangulat. — Kerényi Olaf: Nagy János. — Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos. — Büky Irén; Degré Alajos. — Macha- tsek Lucia; Frankenburg Adolf. — Moldvai Klára; Az 1870-es évek. — Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzura. — Friedländer Sára; Saphir. — Oszkár Éva: Hegel magyar utókorá	138
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	148
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Egy székely népballada történelmi alapja. — Tömörkény István kiadatlan verse. — Elhúnytak. — Társasági ügyek	152
---	-----

A folyóirat évenként négy kettős-füzetben jelenik meg.

Komáromi János.

Írta: JAKABFI LÁSZLÓ.

Amikor a világra jött, hazája Nagy-Magyarország volt, az ő mezítlábasai, ordasai s talpasai vérén szerzett s ezer esztendő küzdelmein át magyar fegyverekkel megtartott Magyarország. S ma, halála után néhány hónappal, mintha újból ragyogni kezdene a bús magyarság csillaga, mintha a Vihorlát s a Kárpátok felől újból erősödni kezdene a szél, hogy viharrá dagadva a magyar géniusz teremtő, alkotó s fenntartó erejének viharával viaszaragadja a gyáván elrablott Felvidék után a magyar birodalom többi területét is, melyek sok századon át összeforrtak a magyarság történetével. Komáromi azonban már a Felvidék hazatérését sem érthette meg. Pedig mennyire vágyott haza, szűkebb kis hazájába! Vágyott, de egyben azt is érezte, a belső látás világosságával tudta, hogy szülőföldjére már nem juthat el. Az újhelyi hegytetőről küldte sóhajait a honi föld felé. Eszébe jut az emberi lét végessége s részben ezért nem bízik hazatérésében. „Nyolc esztendő óta minden nyárvégen leülök ide a hegytetőre s számolgom magamban, hány esztendőm lehet még? S csalhatatlanul érzem, hogy soha többet nem fogok hazamenni.”¹ Testben nem mehetett, de lélekben mindig ott járt. Akkor érzi magát jól, ha arról a vidékről, annak embereiről írhat, mesélhet. A Felvidék, közelebbről az Északkeleti Felvidék, a pataki kollégium s a front azok a helyek, ahová ő mesélő kedvében elbarangol. Ezek a helyek írásainak élményforrásai. Ha igaz az az elmélet, amely szerint a környezet rányomja hatását az emberre, akkor ő ezt az elméletet valójában igazolja s életével, felfogásával, műveivel erősíti annak igazságát. Ebből pedig erős vallásosság, igaz magyarság, jellem következik. Tisztában van ezzel Komáromi is, s szerénytelenység nélkül írja: „Keresztényi módon éltem, senkinek megrontására nem törekedtem, nagyon rosszat nem csináltam s ellenséget

¹ Csatangolás mindenfelé. (Sátorhegy, 1926. aug. 29.) 120. o.

nem hagyok magam után...“² Hazájáért pedig ő is, csakúgy mint kenyeres pajlásai, vérét hullatta. „Hat tátongó lyukat olvastam össze a ruhámon s azon a hat seben keresztül csak folyt, csak folydogált a vérem.“

Szegény szülők gyermekeként született 1890. december 22-én, Málcán, Zemplén vármegyében.³ Apja szegény fuvaros volt, ki hol keresett, hol nem. Vérében volt a magyar virtuskodás s a munkától való idegenkedés. Anyja, a gyermekeit nagyon szerető édesanya, sokszor szomorú gyermekei jövődó sorsa miatt. Beteges asszony, ki korán árván hagyja négy gyermekét. János a legidősebb. Nagyszülei apai s anyai ágon egymásnak ellentmondó természetek. Apai nagyatyja apja természetéhez hasonló, erős, mulató ember, kiről sokat mesél az író. E titokzatos, baljóslatú vén kozák⁴ mellett van szentéletű anyai nagyanyja. Komáromiban egyesül a két természet. Apai nagyapja s apja szülőfalujukban tomboltatják s engednek utat vad természetüknek, ő pedig ott küzd a telatini erdőben, s masírozik a lemergi széles országúton.⁵ De éppúgy megvan lelkében testvérei s otthona feletti aggodalma s erős Istenbe vetett hite. Szegénység, gond, a mindennapi kenyér megszerzésével járó legfőbb gond jellemzi otthonát. Édesapja addig érzi magát jól egy helyen, míg el nem felejtí, hogy milyen szegény. Amikor erről megfeledkezik, kötekedik, hetvenkedik, s ennek következménye: elveszti állását. S ha a kis Mudrony Sanyi ilyenkor gondolkodik, szomorúság tölti el szívét. „Valóban elgondolkozott, mert szíven ütötte az a meg nem nevezhető szomorúság, amely osztályostársa volt ifjú éveiben is már s elkísérte egész életében. Talán kétségbeesett fájdalmú őseitől örökölte, akik zúgolódás nélkül szenvedtek a szegénység terhe alatt egy évezreden keresztül.“⁶

A szegény sors később sem hagyta el. De pótolta ezt az a nagy szeretet, amellyel őt otthon s másutt is körülvették. Természetes azonban, hogy a szegényes körülmények közt való felnevelkedés nyomot hagyott lelkén. Talán azért is rajzolja regényeiben is mindig a rongyosokat, a mezítlábosokat, a nines-

² Mit búsulsz Kenyeres? Genius. 87. o.

³ Magyarság. 1937. okt. 8.

⁴ Protestáns Szemle. 1931. 32. o.

⁵ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁶ Régi ház az országútnál, 237. o.

teleneket, a kis embereket, kiknek azonban jó kedélyét, derült reménykedését csak ritkán vonja be a kétkedés felhője.

Nagyon szívéhez nőtt a Tót Lapály, az öt folyó vidéke és népe a maga kísértetlátásával, sejtelmes alkonyati óráival, havas téli estéivel s farkasordításával. Ebben a környezetben, ilyen hatások alatt nő fel a kisgyermek, hogy azután tehetsége lassan kibontakozzék Sárospatakon, az ősi kollégiumi városkában, a magyar művelődés egyik fényes székhelyén, a bodrogparti Athénben. Ott kapja azokat a benyomásokat, melyek kálvinista magyar jellemmé formálták őt. 1902. szeptember havában kerül Sárospatakra.⁷ Édesanyja hozza be őt az iskolavárosba, éppen úgy, mint a többi szegény kis mendurt. Amint ő maga írja, édesanyja 20 krajeárral hagyta Patakon.⁸ Senkjeje nem volt, s igazán csak a jó Istenre s az Alma Mater kegyeire volt utalva. De hite nem hagyta cserben. Tanult, dolgozott. „Tizenegy éves voltam, mikor a kollégiumi városkában visszahagyott az édesanyám, s attól fogva lélekszakadva igyekeztem... Mert szegény, nagyon szegény gyerek voltam. De annyit mondhatok, hogy nem is vallottam szégyent évvégi bizonyítványaimmal!”⁹

Munkájának meg is volt az eredménye. Már a második félévben tiszta jeles eredménnyel büszkélkedhetett, s ekkor tandíjmentes lett, majd a tápintézetben is ingyenes helyet nyert.¹⁰ Öröme azonban nem lehetett teljes, mert ugyanekkor halt meg drága édesanyja. Hazamegy Legényére s örökre búcsút vesz tőle. Midőn visszatér Patakra, Fehér István, az akkori jogászelnök veszi pártfogása alá a pataki diákok kis hőjét, Barla Jóskát. A Vitkóczy-háztól elköltözik Fehér Istvánhoz a Fellegvárba. Mint jeles tanuló, osztályfőnöke jóvoltából tanítványt kap s úgy keres magának havi két forintot.¹¹ Mind a nyole osztályban jeles tanuló maradt, kivéve a hetediket,¹² s így szegénysége ellenére is rendesen elvégezte tanulmányait.

Mint tapasztalatlan kisdiaáknak, természetesen, neki is át kellett esnie azokon a csinyeken, melyeket idősebbek a konyák-

⁷ Sárospataki Ref. Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője 1902.

⁸ Pataki diákok. 14. o.

⁹ Nagy leányka, kis legényke. 199. o.

¹⁰ Pataki diákok. 159. o.

¹¹ Pataki diákok. 82. o.

¹² Főiskolai értesítő: 1908/09. isk. évben két kettese van. VII.-es korától kezdve már Komáromi Jánosnak, nem Komárnak nevezi magát. Főiskolai Értesítő id. száma s Népszerű Gyorsíró 1937/38. évf. 5–6. sz.

kal elkövettek. Neki kellett elhozni a felsősök kenyéradagját, télen a tüzeléssel bajlódni s általában az idősebbek szolgálatára állni. Részt vett a nagy ünnepek alkalmával szokásos elekeiós ünnepeken mint sublegátus, később mint legátus.

Legkedvesebb emlékei a nagyobb szünetekben vidéken eltöltött napjaihoz fűzik. Vagy hazamegy s élvezi azt a szeretetet s tiszteletet, mely apja s ismerősei részéről kijár neki. Hiszen apja büszke lehet fiára; az a kollégium egyik legkiválóbb tanulója volt.

A pataki főiskola a maga hagyományait szerencsésen párosítva a nemzet szempontjából hasznos, korszerű eszmékkal, nevelte növendékeit. Ennek a nevelési rendszernek pedig talpkövei, pillérei: erős kálvinista hit s meg nem alkuvó magyarság. Ez az a légkör, melyben a gyermek Komáromi ifjúvá serdül s szárnyait bontogatni kezdi.

Egészen fiatalon, VI. gimnázista korában nyerte meg a Magyar Turista Egyesület országos pályázatának díját „Gyalog az Alföldön“ című elbeszélésével,¹³ mely egyúttal az első nyomtatásban megjelent műve volt. A következő években egymás után írja költeményeit, elbeszéléseit, melyekkel az Erdélyi János Önképzőkörben dícséretet, pályadíjat nyer. VII. gimnázista korában jutalmat kap az Önképzőkör versenypályázatán „Levél Anikónak“ című költeménye, s ugyanekkor „Bujdosó kuruc keserve“ című hazafias költeménye dícséretet nyer „különösen kiemeltetvén... a költő hazafiúi aggálya s méla borongása.“¹⁴

De a próza terén is eredményeket mutatott fel. „Az első színdarab“ című humoreszkje tizenkét koronát nyert, s megdícsértetett „A bodrogmenti rónán“ című szépprózai elbeszélése.¹⁵ Egyébként is buzgó munkát fejtet ki a Körben. Ő volt akkor a Kör jegyzője, s bírálati is dícséretet kaptak. Humora, jó kedélye nyilvánul meg az önképzőköri jegyzőkönyv elejére írt mottóban:

Szegény iródiák
Egy hosszú éven át
Ezt a könyvet írta
— Míg a keze bírta.

¹³ Komáromi J. huszonöt éves írói jubileuma. Gyűjt. kiadás. Bp. Génus.

¹⁴ Régi ház az országútnál. 272. o.

¹⁵ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1908. évi 4. szám, 590. Főiskolai Értesítő 1908/09. 170. o.

Úgy látszik, szívesen írt humoreszkeket, mert „Az első párbaj” című humoreszkijét is megdícsérik.¹⁶

A következő évben, VIII-os korában az Erdélyi János Önképzőkör elnökévé választotta¹⁷. Ekkor már nagyobb irodalmi sikerekkel is dicsekedhetik. Az önképzőkör verspályázatán ismét babérokot arat „A kisapa” s „Késő” című költeményeivel.¹⁸ Ugyanebben az évben négy felolvasást tartott, a szépprózában pedig megnyerte az első és második díjat „Tiszvidéki hangok” című hosszabb elbeszéléssel, illetőleg „A vasúti kikiáltó” című humoreszkijével. Mint a költészetben legjáratosabb, ugyan- csak ő nyerte a Kollener-alapítvány díját, 58 korona 72 fillért.¹⁹ A Sárospataki Ifjúsági Közlöny több költeményét közli. Már jelentkezik ezekben is az ő álmodozó, elsuhant reményeket s régi éveket sirató bújaja.²⁰

A fiatal diák szérelmét tükrözik vissza a Piroska-dalok.²¹ Vágyik a lány csókjára, s a békepipa közte és Piroska közt legyen egy csók, ez a kívánsága. Van benne valami bohémság, pajkosság s léhaság, amint egyik tanára, Szilágyi Benő mondja, s ezen hangulatait beleviszi költeményeibe. Fogadkozik szerelmének, de nem képes fogadalmát megtartani: viszi bohém vére, az életet könnyebben szeretné felfogni: mulatnia kell.²² („Ne higgy nekem, bohémvilág.”) El kell búcsúznia kedvesétől, mert:

„Valami kerget, hajt tova engem.”²³

Nagyon szeretett magyar irodalmi tanulmányokkal foglalkozni, s VIII-os korában munkájára az Akadémia is felfigyelt. A Magyar Tudományos Akadémia 5 arany korona jutalmát a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásában felmutatott kitérő eredményért Komáromi János s Bálint Zoltán nyerte.²⁴

„Az első színdarab” című humoreszkijét az Erdélyi-émlék-alap javára rendezett ünnepen olvasta fel. Midőn Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma alkalmából az Erdélyi János Ön-

¹⁶ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 6. szám. 91. o.

¹⁷ Főiskolai Értesítő 1909/10. 191. o.

¹⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 192. o.

¹⁹ Főiskolai Értesítő 1909/10. 154. o.

²⁰ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 4. szám. 58. o. Ne bántsatok engem.

²¹ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 10. szám. 152. o.

²² Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 5. sz. 71. o.

²³ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 6. sz. 87. o.

²⁴ Főiskolai Értesítő 155. o.

képzőkör ünnepi ülést tart, Komáromi nagy sikert arat „Látogatás Mikszáth Kálmánál“ című humoros elbeszélésével. Mikszáthnál ugyan nem járt, de a körnek szüksége volt felolvasásra, s így született az ő humoreszkje — vallotta be felolvasása végén.²⁵

Nemcsak gondolatok, tartalom s mesék ömlöttek pennájából, írásainak nemcsak belső értéke volt, de külesín szempontjából is említésre méltóak. Gyönyörű írása volt, s írása révén egyetemi éve alatt keresethez is jutott. Tanárai szerint érettségi alkalmával dolgozatai kézzől-kézre jártak, olyan szép betűi voltak, s gyakran díszítette feladatait szép iniciálékkal.

Komáromi János kiváló gyorsíró volt. Első ízben a Népszerű Gyorsíró 1906. december 15-i pályázatával kapcsolatban olvassuk nevét. Komár János dícsérő oklevelet nyer. Nagyon kedvesen méltatja érdemeit a Népszerű Gyorsíró, s büszkén emlékezik vissza erre az első dicsőségre.²⁶ „Ha tudtuk volna, ha sejtettük volna, hogy Komáromi János első gyorsírópályázata van a kezünkben, Komár János gimnázista kis diák dícsérő levelét bizonyára ezüst lemezre, arany betűkkel kalligrafálja a mester és a kisdíák első országos pályázatát aranyos kötésbe foglaltuk volna.“ Ettől kezdve állandóan olvashatunk gyorsírói tevékenységéről a Főiskolai Értesítőben. Diákkorát, pataki éveit, otthonát, szülőföldjét rajzoló regényeiben leírja, hogy mily nagy reményekkel indul a pályázatokra. Reményei valóra is válnak. V-es korában már aranydíjat nyer.²⁷ Egy év múlva a Népszerű Gyorsíró szerkesztője azt üzeni neki, hogy Budapesten már várják őt érettségije után. Nemsokára a pataki Gyorsírókör főjegyzője lett s az említett lap munkatársa. Patakon is gyorsíró-lapot alapítanak s azt is ő szerkeszti. 1909. május 23-án Budapesten is díjat nyer. Erősen fűti a becsvágy, hogy még nagyobb eredményeket érjen el, de nemcsak a gyorsírásban, hanem az irodalomban is. Barátságos megjelenésével, biztos fellépésével, bátor beszédével megnyerte mindenki rokonszenvét. Az 1909/10. iskolai évben ő lesz a pataki Gyorsírókör elnöke. Fejlődése tovább tart. Sikert sikerre halmoz. Az 1910. március 23-án tartott versenyen pedig „... a 280—315 szótagos és szédületes gyorsaságot kívánó fokozaton versenytárs nélkül ragadta

²⁵ Határőr 1938. márc. 16. sz. 2. o.

²⁶ Népszerű Gyorsíró 1937/38. 5—6. sz. 10. o.

²⁷ Népszerű Gyorsíró id. sz. 11. o.

bámulatra a versenybírákat“.²⁸ Ez a győzelem országos viszonylatban is nagy figyelmet keltett. Nem célunk azonban túlságosan részletesen beszámolni az író gyorsírói tevékenységéről, de a pataki diáknak ezen a téren is elért eredményei s győzelmei feltétlenül említést érdemelnek. Érdekes, hogy az ő álmodozó, ideálista lelkének mennyire reális oldala is van. Nemcsak a magyar szépirodalmat, de a gyorsírás irodalmát is számos nagy és gazdag értékkel növelte.

Tele van szeretettel a kollégium iránt. Az Alma Mater számára valóban anya volt, hiszen édesanyját korán elvesztette s apja nem túlságosan törődött vele, lévén maga is szegény és gondokkal küzdő családapa. Mostohaanyja pedig, bár kedves és jó asszony volt, mégsem pótolhatta az elvesztett édesanyját. Míg a szegénység egyrészt talán nyomasztólag hatott Komáromi lelkére, másrészt megedzette, mert magának kellett fenntartásáról gondoskodnia. S ez növelte az alázatos kisdíák önbizalmát, ki konya korában határtalan tisztelettel tekintett fel Korpa Jánosra, a kollégium öreg diákjára. S amikor arra kezdett ráébredni, hogy költői vér folyik ereiben, s ezt elég korán, VI–VII-es korában megtalálhatta magában, akkor már fűti, tüzezi őt a becsvágy, hogy költő s író legyen.

Szereti tanárait, nevelőit. Természetesen professzorairól vallott nézete, felfogása fejlődik, változik. Igaza lehet egyik kritikusanak, aki szerint a kisdíák szeme a professzorokat magnagyítottaknak, hatalmasaknak látja, s ugyanazok a nagydiák előtt félszeg figurák.²⁹ De ő ezekről is mindig nagy tisztelettel, szeretetteljes becsüléssel ír s emlékezik meg. Mindíg kiváló tanuló volt. Legnagyobb hatást azonban rá és az egész VIII. osztályra talán mégis Szilágyi Benő, a görög nyelv tanára tehette, mert az egész osztály önként érettségizett le görögből. Melegen emlékezik meg jó néhány év múlva szeretett Béni bátyjáról, mikor az nyugalomba vonul.

A Rákóczi-vár, a bodrogszabos parti füzesek, a pataki hegyek, az Alföld lankás dombokba folytatódó sík vidéke az a környezet, mely ellentéteivel képes az emberi lélekre is hatni. Ehhez járultak a történeti s népi hagyományok, melyek ezen vidék népét formálták, alakították s nyomták rá erősen bélyegüket a pataki

²⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 196. o.

²⁹ Protestáns Szemle, 1931. Karácsony Sándor: Komáromi János, 32. o.

költőnek készülő diák lelki alkatára is, s azt ebben az irányban formálták, képezték. „Gyermeki képzelete — írja egyik kritikusa³⁰ — tele van a titokzatosságra való hajlandósággal, és nyaranta sokszor néz vágyakozva a hegyeken csillogó pásztortüzek felé...“ Ez a tiszta lélek a maga búra hajlamos vonásaival, mely hirtelen kedvvé képes átalakulni, tükröződik vissza írásaiból. Hazavágyódik ő akkor is, amikor Budapestre kerül érettségi után. A honi föld, a magyar szabadságharcok színtere, az otthon, a szülői ház, a természet vonzza őt ellenállhatatlanul. „...mindíg rajongott az erdők, vizek és hegyek után. A természet szerelme volt ő.“³¹

1910-ben érettségizett le s utána „Pestre készült elsőéves joghallgatónak, s melesleg meg volt győződve, hogy író lesz és pedig nem akármilyen“.³¹ A Bethlen Gábor Körbe adta be kérvényét, hogy ingyen lakást kapjon, s amikor ősszel elindul az ország fővárosába, reményekkel és hittel, de üres erszénnyel, talán még tanácstalanabb és kétségbeesettebb, mint amikor Patakra került konyának.

Ekkor már nincs mellette édesanyja, hogy bátorítsa. Ön-bizalmat ad azonban hite s a kezében levő jeles érettségi bizonyítvány. Mégis nagy szorongások közt várja a Boeckay Kör elnökét, hogy értesüljön, vajjon megkapja-e az ingyen-lakást a Körben. Félve megy fel, mindenkinek tisztelettudóan és alázatosan köszön, megbámulja a hányaveti pesti jogásztípust, s babonás tisztelettel érdeklődik Bakura Dániel, az ősdíák felől. A nehézségek, a nagy kérdések lassan megoldódnak, megkapja az ingyen-lakást, megbízzák a Kör üléseinek gyorsírással való lejegyzésére, kap ebéd- és vacsorajegyeket a Menzára, s gyorsírói szerkesztő munkájáért havi húsz koronát. A Népszerű Gyorsíró 1910. szeptember 15-én már az ő „utolérhetetlen szépségű kézírásával jelent meg.“³² A vezércikk erősen harcias hangú, s ez a „gunyoros tréfasággal fölénycsen verekedő új hang“ Komáromi János hangja.

Bár lassan belehelyezkedik a Boeckai István Kör életébe, s mindennapi megélhetése is biztosítva van, lelke hazavágyik. A nagyváros még idegen számára. Nehezen tud az új életbe

³⁰ Napkelet 1933. 369. o.

³¹ Az Ősdíák 27. o.

³² Az Ősdíák 5. o.

³³ Népszerű Gyorsíró. 1937/38. 5—6. szám.

beleilleszkedni. Költeményei híven adják vissza lelkiállapotát.³⁴ Visszaszáll a lelke a Bodrog partjára, a laboreparti rengetegbe. A Bodrog vidékén tanult meg

„Nyomorúságot föl se venni,
Kopott lanton víg nótát verni.“³⁵

Tele van a költemény bánatos reminiscenciákkal. A természetet, vidám diákéletet szerető lelke nem tud megválni a hazai rögtől.

„... S én messze-messze idegenbe
Komor házak közt, dideregve,
Meg-megüllok... botorkálok...“

„Az elveszett mennyországot“ beküldötte az egyik napilapnak, s a lap nem a legbiztatóbb bírálatot nyújtotta az ifjú jogászembernek.³⁶ „Ilyen verset minden intelligens ember tud írni“ — volt a válasz Mudrony Sándor költeményére. Az ambíciókkal tele fiatalembert ez a kritika annyira lesújtotta, hogy beteg lett. Annál nagyobb volt azonban öröme, amikor két beküldött elbeszélésére az a válasz jött a Budapesti Hírlap szerkesztőjétől, hogy jelentkezék a szerkesztőségben. Rákosi Jenő fedezte fel az ifjú író, s így került Komáromi 1911-ben a Budapesti Hírlaphoz, a legnacionalistább lap szerkesztőségéhez, amint ő írja. Fizetése havi 100 koronára rúgott. Boldog érzésekkel újságolta el a hírt barátjainak, köztük Szabó János tanárjelöltnek, ki az első naptól kezdve szeretettel fogadta a Körben. Ekkor elhagyta előbbi helyét a Gazdák Szövetségénél, ahol szintén mint gyorsíró volt elfoglalva. Végül tehát elérte hön óhajtott célját: bekerült az egyik jónevű napilap szerkesztőségébe. Ezzel együtt azonban vége lett a jogász-életnek is. Kollokválni már az első félévben sem kollokvált s a második félévre is épp hogy beiratkozott. Érezte előre, hogy a jogászság csak nekiindulásra lesz jó, tehetsége más irányba vonzotta őt. Örülhetett valóban, mert anyagilag is jobb helyzetbe került. Nem kellett kölcsönökből élnie többé. Mint újdonsült szerkesztő, bohém modort igyekszik felvenni s öltözékében is feltüntetni vágyik hivatását. Gyorsírói működését tovább folytatja s a Nagy Sándor-féle rendszer tökéletességét kiváló gyorsírói tehetségével igazolja.

A szerkesztőségi irodában eleinte nem a legjobban érzi magát az egyik szerkesztőségi tag fenuhéjazó, különös modora

³⁴ Késői hangok c. költeménye Népsz. Gyorsíró id. sz.

³⁵ Az elveszett mennyország. Ósdiák 84. o.

³⁶ Ósdiák 96. o.

miatt. Azonfelül esalódások érik. Azt hitte, hogy rögtön leleplező cikkek írásával bízzák meg.³⁷ Itt sem tud azonban megnyugodni. Szülőföldjét mindennél jobban szerető lelke a szerkesztőségi gépek zúgása közben hazarepül. „Mert a jóleső és tompa zúgásra néhány pillanatra hazaálmódta magát. Nyár lett körülötte, nyár, s messzebről, a kazlak világából mintha andalítóan búgtak volna feléje a cséplőgépek.“³⁸

Egy alkalommal Biatorbágyra hívták. Nagy reményekkel indult első irodalmi fellépése elé, amely azonban nem úgy sikerült, ahogy ő elképzelte, s ezért „...még későbbi éveiben is valahányszor első irodalmi fellépésére gondolt, fokozódó keserűséget érzett“. A kezdő ember első sikertelenségein neki is át kellett esnie, bármennyire lelkére vette a kudarcait. Amikor pedig a Petőfi-Társaságba benyújtott költeménye „gyermeteg kísérlet“ bírálatot kapott,³⁹ ágynak dőlt. Érzékeny lelkű, melegszívű író volt s a balul kiütött kísérletek fokozott hatást gyakoroltak rá.

Szerkesztői elfoglaltsága egészen elvonja az egyetemről. Pedig még mint a Boeskey Kör tagja sok emlékezetes napot élt meg köri barátai közt, kik rendszerint egészen pénz nélkül állottak s határidőre meg becsületszóra kértek filléres kölesönöket, melyet megadni elfelejtettek. Jól jegyzi meg egyik bírálója, hogy könyvének főmotívuma a krajeártalan nyomor.⁴⁰ A Menzán ingyen-jegyekkel vagy csalafintasággal fogyasztanak el sokszor két-három ebédet. Amikor az ingyen ebédelők miatt hare tör ki a Menzán, nagy tisztogatás indul meg a kedvezményesek között s Mudrony Sándor is elveszti körbeli lakását. A Körből az Üllői-úti Diákházba kerül. A Kör tagjaival való szoros baráti kapcsolatokat, melyek „befutása“ óta csak még inkább erősödtek, továbbra is fenntartja s baráti összejöveteleken melegen ápolja. Szabó János kebelbarátja biztatja s felhívja figyelmét, hogy írogasson kisebb újságokba. Első tárcájának címe: „Viszik a kacabajkát“.⁴¹ Amikor nagy ritkán hazahazalátogat, volt osztálytársai, barátai kint várják a pataki állomáson. Eleinte többnek, nagyobbak akar feltűnni szemük-

³⁷ Ósdiák 219. o.

³⁸ Ósdiák 215. o.

³⁹ Ósdiák 233. o.

⁴⁰ Nyugat 1930. 224–225. o.

⁴¹ Ósdiák 307. o.

ben, de ezt a tulajdonságát lassanként levetkőzi. Inkább a barátaitól való eltávolodás, elidegenedés hagy fájó nyomokat lelkén. Érzi, hogy más világba került, más emberek közt él, más az élete.⁴²

1913. áprilisában le kell utaznia a laboreparti városkába, szülőfalujába; sorozás alá áll. Büszkén indul útnak s örömmel. „...Katonaviselt egyén volt apai és anyai ágon valamennyi őse, akik büszkén hivalkodtak ezzel a voltukkal.”⁴³ Mint besorozott tér vissza Pestre.

Ősszel mint tiroli császárvadász⁴⁴ vonul be a hábcrúba, mielőtt még önkéntesi évét leszolgálta volna. Bozenben, az osztrák Alpeselek gyönyörű tájain töltötte egyévi önkéntességét⁴⁵ s onnan viszik őt az orosz frontra. 1914. augusztusában már a lemergi országúton menetel,⁴⁶ s nemsokára megindul első csatájuk is Osserdov falu fölött.⁴⁷ „Szent István napja körül ott masíroztam a lemergi széles országúton.” Egymásután peregenek a képek. A telatini erdőkben csatáznak, Tomasov erdeiben... „Budynin mellett már szuronyra mentünk az ágyúk ellen.”⁴⁸ Mindenütt kiveszi részét a harcból. Nem hátrál meg soha, csak ha már mindenkinek vissza kell vonulnia. Nem hoz szégyent a pataki diák nivoltára s méltó marad őseihez, kik 48-ban a perlaszi sáncokon küzdöttek életüket nem kímélve, ha a hazáról volt szó. Ő is ott vetélkedett a katonák tömege közt, „mint egy atom az egyetemben, mint egy homokszem a Gobi sivatagban.”⁴⁹ De jön az első támadások visszaverése s csapataink kénytelenek Lemberg felé visszavonulni. Ravaruszka bús lankáinál az ungvári honvédek közt szorongott. De lelke is kétségek közt vergődik. Nyomulnak előre Krakkó felé s halálfélelmek kínozzák... „igen, igen messze még a március, melyet talán sosem fogok megérni...” Érzi, hogy símán nem kerül ki a vérzivatarból. Eszébe jutnak szülei, édesanyja, a drága otthon. 1914. november 23-án Moszkov fölött szuronyrohamra indulnak az oroszok ellen. Az ellenség a támadást visszaveri s ellen-

⁴² Ósdiák 159. o.

⁴³ Ósdiák 250. o.

⁴⁴ Nagy leányka, kis legényke. 54. old.

⁴⁵ Csatangolás mindenfelé 161. o.

⁴⁶ Csatangolás mindenfelé 56–57. o.

⁴⁷ Mit búsulsz Kenyeres? 233. o.

⁴⁸ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁴⁹ Mit búsulsz Kenyeres? 13. o.

támadásba csap át. Komáromi sorsa meg van pecsételve, nem tud a géppuskák kattogása elől elmenekülni. „Magam is meg akartam fordulni, ám ugyanabban a szempillantásban egy közel kerepelő géppuskából három golyó repült át a két lábamon, hogy háromszor kalimpálva magam körül bukfaceztem bele egy barázdába.”⁵⁰ Nagynehezen esúszik vissza keze s álla segítségével övéihez. Krakkóban, majd Bécsben kerül kórházi ápolás alá hat sebből vérző lábával. Bécsben a Rudolfinerhausban fekszik. Haretérre többé nem jut, de továbbra is katonai szolgálatban marad s a következő év novemberében a bécsi cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóirodájába kerül. 1915. őszutóján „golyóktól szétvert két lába” az üllőiúti kórházban pihent s ugyanazon év októberében megjelent első könyve, melyben a haretéren szerzett benyomásait örökítette meg. A közönség felfigyel a műre, mely talán az első őszinte képet nyújtja a háborúról. A „Mit búsulsz Kenyeres”-nek valóban sikere lehetett, mert „az önkéntes tizedes... meg volt győződve akkoriban, hogy nevezetesen író lesz belőle rövidesen.”⁵¹

Midőn a bécsi hadügyminisztériumi sajtóiroda olyan keresztény, megbízható fiatalembert keres, ki az újságírásban is jártas, a választás ráesik. Megérdemelten kerül arra a helyre, hol a háború lógosai lebzselnek különféle ürügyek alatt. Ugyanakkor ő három kitiüntetéssel a mellén büszkélkedhetik tizedesi rangban. Az író bécsi beosztása lapja szerkesztőségében osztatlan meglepedést s örömet arat: egy írói karrier megindulását látják benne. Bécsi elfoglaltsága nem túlságosan megerőltető, de sokszor kellemetlen és terhes. Az ő feladata a monarchia kivénült költő ezredeseit és tábornokait meggyőzni arról, hogy versezeteik s költeményeik nem éppen a tiszta költészet határán mozognak. Nagy tapintatra s udvariasságra van szüksége, hogy feletteseit leszerelje. Azok nehezen győzhetőek meg arról a többékevésbbé örökké érvényes igazságról, hogy: poeta non fit, sed nascitur. Feladata ezenkívül, hogy a monarchia tizenhárom néptörzséről dicsőítő novellákat írjon s ellenőrizze, hogy a magyar lapokban nem jelenik-e meg az összmonarchia eszméjét támadó s bomlasztó erejű cikk. Szomorúan kénytelen tudomásul venni, hogy a magyarság s a magyar állam, mely külsőleg az

⁵⁰ Őszi harmat után. 208. o.

⁵¹ Császári és királyi szép napok. 5. o.

osztrák császárság társországa, valójában csak a monarchiát alkotó 13 néptörzs egyike s mint ilyen, a felsőbbség részéről a többi néptörzsekhez hasonló, illetőleg nagyon sok néptörzsnél jóval keményebb elbánásban részesül. Hivatali elfoglaltsága mellett összejön néha-néha barátaival is. Különösen rokonszenvez egy lengyel és egy rutén származású társával. Időt talál azonban arra is, hogy irogasson. Elbeszélései, tárcái jelennek meg német fordításban is. A háborús évek alatt adja ki Csanak András Bécsben (1916), Tilinkó (1917) s Elment a nyár című köteteit.

1916 tavaszán hadnaggyá léptetik elő s ekkor megnősül. Felesége, Soltész Irénke szülőföldje közeléből, Legenyéből való. Nagyon boldogok. Megérdemelten boldog a volt pataki diák, sokat küzdött, szenvedett s áldozatul rakta fiatal életét a haza oltárára ugyanakkor, amikor bécsi szerkesztőtársai protekcióval mentették bőrüket a frontról. Magyar volt s a magyar sorsa a harc. Szinte klasszikus veretű szavakkal határozza meg a magyarság sorsát, hivatását. „Az Isten arra ítelt bennünket, hogy bölesönktől a síríg kardot szorongassunk markunkban. Mert ha egyszer letennők a kardot, végünk lenne!”⁵²

A bécsi—kassai vonalon teljesített futárszolgálatot s 1917 tavaszán került el a császárvárosból, mégpedig nem egészen mindennapi módon. Mivel egyik felettesének fölöttébb gyenge irodalmi kísérletét nem jelentette meg a hadi újságban, elfogatási parancsot adtak ki ellene s csak az utolsó pillanatban sikerült az osztrák fővárost elhagynia.⁵³ A háború és a forradalmak után az Új Időkbe, Napkeletbe, Pásztortűzbe, Budapesti Hírlapba, Új Nemzedékbe s egyéb lapokba ír. Amikor pedig a Magyarság 1920 őszén megalakul, a lap kötelékébe lép s ott jelenik meg legtöbb írása.⁵⁴ „A Magyarság alapító törzs-östagja” címet adományozta magának, mivel a lapnak megindulása óta munkatársa volt. Ettől kezdve egészen haláláig híven kitartott a Magyarság mellett s évről-évre jelentek meg regényei, elbeszélései. Termékeny író volt, sokat írt, de a mennyiség, amint azt kritikusai is megállapítják, nem ment a minőség rovására. Budapesten él boldog családi életet, két gyermekük születik, Ágnes és János, kikről oly végtelenül kedvesen, tele szeretettel

⁵² Ordasok. 271. o.

⁵³ Császári és királyi szépnapok. 226. o.

⁵⁴ Magyarság, 1937. okt. 8.

s bájjal emlékezik meg egy-két regényében s elbeszéléseiben. Egymásután jelennek meg kötetei: Elment a nyár (1918), Szegény legények, Rongyos gárda (1920), Jegenyék a szélben (1921). Írói érdemeit 1921-ben a Petőfi Társaság rendes tagsággal jutalmazza. Két év múlva a társaság titkárává választja s 1929 őszéig a Ház múzeumőre is egyúttal.⁵⁵ Egy másik irodalmi társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak is tagja lesz 1928-ban. Ezen tagságok munkásságának méltó s igaz jutalmai. Közben pedig ír, dolgozik, mintha érezné, hogy sietnie kell. A kór ott lappang testében s az erős, izmos testű ember fokozatosan hanyatlik. 1922-ben erős influenzán esik keresztül, amely agykéreggyulladását hagy maga után. Lassan felépül ugyan, de kedélye s egészségi állapota már nem a régi. Beszéde is akadozó, hamar elfárad. Betegségéről nem szívesen vesz tudomást, sőt még többet s szorgalmasabban dolgozik, mint azelőtt. Gyermekei szépen nőnek s ő nem akarja családját betegségével szomorítani. Így éri meg az 1933. esztendő. Az egész ország ünnepli 25 éves írói jubileuma alkalmából. Üdvözlő levelek tömegével halmozzák el államférfiak, katonák, írók; az egész nemzet szeretettel ünnepli mesélőjét, a fiatalság s felnőttek kedves íróját.

Gyakran ellátogat Sárospatakra s fáj, nagyon fáj szívének, hogy a honi földre, szülőföldjére nem juthat el. Szomorúan, merengve néz át a trianoni határon.

1937 nyarán már állandó kórházi kezelésre szorul. A pesti amerikaiúti Szeretet-kórházban veszik ápolás alá orvosai s szerető felesége. Isten elrendelését azonban megváltoztatni nem képesek, s Komáromi Jánosról a Sors könyvében, úgy látszik, az volt megírva, hogy elvégeztetett. Október 7-én húnnya le szemét örökre, miután halála előtt pár héttel már öntudatlan állapotba esett. Csak amikor szülőföldjéről esett szó, fakadtak fel nemsokára örökké lezáródó szeméből könnyei, s utoljára halálos ágya előtt álló János fiára vetett meleg tekintetet.

Halott szíve fölé szülőföldjéről hozott földet tettek.

Halála mindenütt mély részvétet váltott ki. Temetése az egész írói világ részvétele mellett folyt le, özvegyét pedig az ország vezető férfiai halmozták el szeretetteljes részvétükkel.

Holttestét a nagy magyar mesemondó óta a nagy magyar írókat megillető Jókai-lepel borította. Teste elköltözött, de lelke

⁵⁵ Koszorú, 1937. okt. 62–63. o.

élni fog mindaddig, míg magyar történelem lesz, míg magyar szívek fognak dobogni,* mert Komáromi János szívvel-lélekkel, agya minden rezdülésével s gondolatával magyar író volt.

Komáromi lelki arca nem volna teljes, ha nem emlékez-nénk meg külön is azokról a fő jellemvonásokról, melyek az ő lelkének annyira sajátjai. Lehetnek ezek általános emberi voná-sok, de benne és általa valami sajátos szint kapnak és éppen azért lelki arculatához, mint ennek szoros részei, feltétlenül hozzátartoznak. Röviden úgy foglalhatnók e vonásokat össze: a hazája sorsa fölött aggódó magyar ember lelki világa páro-sulva a mélyen vallásos s néha mégis a lét hiábavalóságát hangoztató ember kétségeivel. A magyarság sorsa az ő sorsa, szenvedése, fájdalma az ő fájdalma, leveretését aggodalommal s hazafiúi keserőséggel szemléli. Elkeseredésében vissza szeretné üzni a magyarságot Azsiába, hisz itt nincs mit keresnie: hazá-ját elvesztette. Elkeseredésében is megcsillan azonban hite s érzi, hogy el kell jönnie még a nagy próbának, melyről Zrínyi, a költő is szól, s hangoztatja, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Fegyvert a magyar kezébe s a nemzet eldönti sorsát. Ugyanezen gondolatok forognak Vörösmarty agyában is.

„Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.
Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.“

„Mára alábbvalók lettünk minden nemzetnél s a népek sze-métjévé váltunk. De el fog jönni az óra — írja Komáromi —, ha közös sárba nem akarunk beroskadni, amikor megmarkoljuk mégegyszer elhajított kardunkat.“ „Vagy győzni fogunk, vagy elpusztulunk mind. Tertium non datur!“⁵⁶ A magyarság sorsát végigkísérik e kétségek. Minden kor költője érzi, hogy a kis magyar nemzet élet-halálharcot vív a népek nagy tömegében. Fegyvere, élete a kard, melynek forgatását őseitől örökölte, kik Ázsia pusztáin is gyakorlottak voltak már benne s kard-jaikkal szereztek meg a Kárpátok közt elterülő földrészt. „Am az Isten arra rendelt minden magyart, aki kardot tud emelni, hogy meghaljunk édes szüleinkért, feleségünkért, hú-

⁵⁶ Őszi harmat után, 10. o.

gainkért, gyermekeinkért s egykor mindnyájunkat eltakaró anyánkért: Magyarországért.”⁵⁷ A magyar nemzet örök sorsát tükrözik vissza e sorok. Komáromi, akárcsak Petőfi, vagy a német Körner s az angol Byron, életével, „hat tátongó sebből” folyó vérével adott veretet, nehéz veretet a fenti szavaknak. Sokszor pedig de hiába ömlött a drága magyar vér. A béke nem lett béke. „Ennek a háborúnak sohasem lesz vége, fiam...” Talán az életre is gondolt, midőn ezeket a sorokat leírta, mely állandó harcból, küzdelemből fog állani. „Mert ha megérjük is egyszer a békét, nem lesz az őszinte megegyezés: népek és császárok megint csak készülődni fognak egymás ellen...”⁵⁸ Belelátott a jövőbe, ismeri az emberi lelket, mely csak rövid ideig képes nyugton maradni.

Bár forrón szereti hazáját és nemzetét, az önáltatásról le-
rántja a leplet. Amit egyszer a nemzet elvesztett, csak fegy-
verrel szerezheti vissza. „Megérezhette Katinka is, hogy egy-
előre dőre reménykedés a régi haza határaival folyó álnok ön-
áltatásunk.”⁵⁹ Fájhat lelkének nagyon az ítélet kimondása, hisz
ő is szülőföldjét, a legdrágább földet veszttette el. De éppoly
céltalannak látja az önáltatást, mint a frázispuffogató magyar
irredentizmust, mely, sajnos, sokáig virult a honi földön. Össze-
hasonlítja a német irredentizmust a magyarral, mely utóbbiról
csak haraggal szólhat: az csupán giccs.⁶⁰

Szülőföldjének, történeti regényei színterének szerelmese
Komáromi. Bár élete célját, t. i. azt, hogy író legyen, elérte, de
a nagyvárosi életet megszoknia nem sikerült, s mindennél jobban
fáj lelkének az, hogy nem láthatja többé szülőfaluját, gyermek-
reményei s örömei helyét. „Nem látom meg többé a régi házac-
kákat s itt halok meg keserű érzések közt ebben a nagy
városban.”⁶¹ A szomorú lemondás árad az olvasó felé e sorokból.
A nagy városban csak vendégnek érzi magát a költő. „Mert
vendég vagyok csak ebben a városban: igazi hazám elveszett
az északi havasokkal s odalett vele minden, minden.”⁶² Sokat
látott, tapasztalt, s az élet lassan sok mindenbe belenyugvó
filozófus-lélekké teszi ezt a melegszerű, bánuló kis pataki diá-

⁵⁷ Ordasok, 97–98. o. L. Keczer Gábor szavai.

⁵⁸ Vihorláti szél fűj, 10. o.

⁵⁹ Az elvált feleség, 162–163. o.

⁶⁰ Csatangolás mindenfelé, 171. o.

⁶¹ Nagy leányka, kis legényke, 122. o.

⁶² Szülőföldem szép határa, 189. o.

kot. „Én már megértem sok mindent: első fiatalságom összeesett hazám nagyságával, amikor nagydiák lettem, fegyverrel álltunk ki a határok védelmére, s alig minden huszadik jött vissza közülünk; kezdő férfiúnak számítottam, amikor összeroskadt felettünk az ég s azóta magamban révedező filozófussá váltam, miután megöregített ez a tíz esztendő. Semmi sem lep meg immár és nem is fog többé...⁶³ Egész élete össze van sűrítve néhány mondatban. Szavai azonban már nem a régi fiatal író szavai. Háború, összeomlás, betegség megtörte őt. Bezzeg nem ily lemondóan ír még a háború után, amikor a Fehérvári-úton bevonulni látja a magyar huszárokat. Tudja, hogy elvesztettük a háborút, de bízik s hisz még jobb idők eljöveteleiben. „Mert amíg magyar huszár kocog el a házunk előtt, mindig biztatgatom magamat s biztatlak téged is, testvér, hogy urak leszünk mi még az ungi Krajnán, s tikkadt lovainkat megitatjuk mi még a sebes Nyárad vizéből.”⁶⁴

Lelki arcának másik jellegzetes vonása a szeretet, hazaszeretet, emberszeretet mellett mély vallásossága. Ebből ered idealizmusa, hite s derült életszeretete, mely őt annyira jellemezte. Vallásossága panteisztikus színezetű. Hisz az örök Istenben s mégis gyakran fogják el kétségek mindenhatóságával szemben. „A világ mérhetetlen, s ebbe a mérhetetlen öcsodába belesír egy kis tilinkó, és akkor hirtelen ráeszmélek magamra és az örök Istenre, aki létrehozta mindezt és ráeszmélek nyomorult, esendő törpeségére a földi intéző hatalmaknak, akik mégis a nyakamra léphetnek, akik megfojthatnak engemet, kitéphetik belőlem az örök Isten lelkének szikráját.”⁶⁵ Egy alkalommal azt írja: „...tudom, hogy lenni kell valaminek a másvilágon”,⁶⁶ s máskor meg tagadja az örök élet, a túlvilág lételetét. „Nem tudok hinni a túlvilágban s érthetetlenül babonás vagyok mégis: osszerezzenek, ha meghalt lelkek éjjeli kóborlásairól hallok.”⁶⁷ Az orosz puszták, részben talán őseinek szláv, mélyen vallásos, de sokszor babonákban hívő emléke kísért lelkében. Vagy talán az őt folyó vidékének mocsaras, lápos, lidérefényes s esténként kísérteties képe hagyott nyomot lelkében? A Fel-

⁶³ Nagy leányka, kis legényke, 186. o.

⁶⁴ Tilinkó, 210. o. (1920-ban).

⁶⁵ Tilinkó, 179. o.

⁶⁶ Reménytelen szerelem, 167. o.

⁶⁷ Az idegen leány, 67. o.

vidék tót-rusznnyák népének babonás s szellemeket látó beszédének hangulata vésődik agyába? Mert műnkáiban is gyakran játszanak szerepet kísértetek, éjjelenként regényhőseinek álmában megjelenő holt lelkek szellemei.

Nem hisz a túlvilágban s az életet mégis úgy fogja fel, mint átmeneti állapotot. „...jöttünk a végtelenből s elveszünk a végtelenbe.“ „S nagy hallgatás támad utánunk.“⁶⁸ Talán éppen a végtelenbe-veszés érzése az, amely annyira úrrá tud lenni rajta, hogy sokszor érzi egyedül magát,⁶⁹ sokszor jutnak eszébe olyan gondolatok, hogy mindenki elhagyja őt s egyedül marad.⁷⁰

Végül őt is, mint minden gondolkodó főt izgatja a kérdések kérdése, a lét vagy nem lét, „To be, or not to be, that is the question“ kérdése. „Megfoghatatlan csak egy van előttem: e földön való létünk.“ „Minek vagyunk itten?“⁷¹ De e kérdésre nem kapott választ sem ő, se más. A lét és nem lét, az élet értelmének és céljának kérdései évezredek óta foglalkoztatják a filozófusokat, tudósokat, gondolkodókat. Magyarázat, felelet van rá sok, de ez a kérdés az emberi értelmet felülmúló valami, gondolkodni rajta lehet, de ésszel megoldani soha sem fog sikerülni. Ebben a kérdésben egyedül a hit lehet támaszunk. Egyedül a hit adhat feleletet a kérdésre. Istennek bizonyára volt és van célja az emberrel, s isteni művének szerves része a földi élet. Komáromi, mint oly sokan már előtte, töpreng, tételődik ezen a kérdésen s részben feleletet is ad rá. Amikor azonban az embert érintőleg jut a kérdés magvához, újból csak kérdést vet fel. „Mennek a vizek, mindíg mennek. Bejutnak a tengerbe, felszállnak felhők képében, leesnek a földre, kitörnek a hegyekből s újra mennek, mendegélnek ugyanazon az úton. Minden ismétlődik... De mi lesz belőlünk?“⁷²

Egy másik helyen azt írja: „Nyomunk se marad itten.“⁷³ Tévedett Komáromi János. Aki értéket tudott adni e világnak, annak emléke, gondolatai élni fognak, s Komáromi János ezek közé tartozik.

⁶⁸ Régi ház az országútnál, 344. l.

⁶⁹ Régi ház az országútnál, 342. l.

⁷⁰ Az idegen leány, 114. l.

⁷¹ Az idegen leány, 67. l.

⁷² Az idegen leány, 72. l.

⁷³ Az idegen leány, 90. l.

Berzsenyi Dániel Poetikájának forrásairól és kapcsolatairól.

(Adalékok.)

Berzsenyi élete egyik legfőbb művének tartotta a *Poetai Harmonistikát*. Az újabb adatok szerint mintegy tíz évig dolgozott rajta. Minthogy műve aránylag kevés figyelemben részesült egészen az újabb időkig, ezért forrásaival és kapcsolataival is keveset foglalkoztak. Az alábbiakban — a hagyaték alapján — néhány adalékkal akarunk e tárgy fejtegetéséhez hozzájárulni.

Berzsenyi részben magyar, részben pedig külföldi műveket olvasott Poetikája megírásához. Hagyatékában több magyar poetikai mű volt található. Az egyik Kőszegi Rajnis József *Kalauza*. (1781) Erről maga a költő is mondja, hogy forgatta. Ez a mű elsősorban a klasszikus mérték dicsőítésével hathatott a költőre. Rajnis a magyar közbeszédben és közmondásokban 67-féle antik versidomot és verssort vélt felfedezni. Erősítette Rajnis költőnk dunántúli öntudatát is. A *Kalauzhoz* illesztett párbeszédés elmélkedésben (a *Hírközlő* és a *Poeta* között) fejti ki Rajnis azt a véleményét, hogy a dunántúli nyelv kiszorult a könyvekből, pedig ezt nem érdemli meg. Olvasta Berzsenyi Rájnis *Pédáit* is, amit az alábbi összehasonlítás igazol:

Rajnis: (Az ősről) lankadt virágok szomorú telelésre dőlnek...

Berzsenyi: S minden bús telelésre dőlt...

De Rájnis munkájának száraz, iskolás jellege távol áll Berzsenyi bölcséleti megoldásra hajló szellemétől.

1793-ból származik Berzsenyi könyvtárának egy másik poetikája: *Mi a Poezis? és ki az igaz poeta? Egy rövid elmélkedés. Megtoldra Horatiusnak Pizóhoz és ennek fiaihoz írt levelével*. Nagy olvasottságról tanúskodik *Versseghynek* ez a könyve, amely különben ellensége a rímeknek; magasztalja a klasszicizmust és ideális fogalmat ad a költő hivatásáról. A költői ideál ki-formálásában talán segítségére lehetett Berzsenyinek. A szerző szerint nem poéta: aki nem tudja, mikor kell ragyogó és költeményes beszéddel élni, aki-ben *nincs erő*, aki metrummal nem él, aki mesterkéltén rímel, aki erkölcs-te-lenségeket ad elő, aki előítéleteket és tévelygést tanít. A szerző könyve azon-ban tele van túlzó elfogultsággal, erőszakolt eredetiséggel; mind olyan tulaj-donságok, amelyeket Berzsenyi józan ítélőképessége elutasított magától.

Ennél jóval nagyobb hatással lehetett rá Virág Benedek poetikája, amely *Horatius Poetikája Virág Benedek által Pesten, Trattner Mátyás betűivel* c. mű bevezetésében található. Virág a vers kellekeit 10 elembe látja: a válto-zásban, a megismerésben, a melléktárgyban, az eszközben, az erkölcsökben, a beszédekben, az elbeszélésben, a poétai festésekben, az erkölcsi mondásokban és kifejezésekben. E rendszertelen egyvelegből megragadhatta költőnk figyel-mét az erkölcsi mondások kultusza.

Ennél sokkal kevesebb értékű Aranka György poetikai elmélkedése. *Elme Játékja, Aranka György Nagy-Váradonn, 1806-dik Esztendőben* c. könyv előszavában. Ez azért érdekes, mert a dilettantizmus poetikáját adja benne az író. Már célja is dilettáns. A „Magyar Elmesség virágjainak gyarapítása az Elme mezején”. Szükségesnek tartja, hogy „az Ifjak a versszerzésben gyakoroltassanak”. A vers hasznos több okból. Először is gondolatokat ad s azoknak szép kifejezését segíti elő. Azután munkához szokik vele az ifjú. „Kicsiny, de Munka a költészet. A tisztességes foglalatosság mindenkor nyereség. Mint minden tisztességes, szép, jó dolog, ez is bajjal jár, minél szebb és mesterségesebb a vers, annál nagyobb.” A szóknak „munkával, erőlködéssel” egymás mellé rendelése nemzeti szempontból is fontos: „mint az Anyanyelv pallérozása és szép elmék képzése”. Ilyen szép elméket, lelkes irodalmi dilettánsokat akar képezni Aranka tanításaival és példáival. Ez az író is a klasszikus formákat, de különösen a hexametert dicséri: „A’ mely szép Elme az Hexameterrel és Distikhonnal magát és nevét, kivált a jövő nyom előtt esmeretessé akarja tenni: írjon Kadentziás Hexametereket és Distikhonokat: eléri célját.” Mennyivel alatta van ez is Berzsenyi művének!

A negyedik Poetika, amelyet a könyvtárból szemügyre veszünk, Papp Ignác 1828-ban megjelent munkája. *Magyar Poetika, Alapul a verselni kívánók kedvéért szerzette Papp Ignác, a Veszprémi Fő Nemzeti Oskola reudes Tanítója. Veszprémben 1828.* Ez voltaképpen tankönyv. A verslábak tárgyalása után rátér az író arra, hogy milyen képzettségének kell a költőnek lennie. Hat követelményt állít fel. Legyen a költőnek gondolata. A gondolatról megfelelő ismeretei. A gondolat legyen tanító vagy gyönyörködtető, mulattató. Adjon a költő megfelelő formát a gondolatnak. Elmés mondásokkal éljen. Klasszikus költőket olvasson. Példái között idézi Berzsenyi verseit is, másod-, sőt harmadrendű költőkkel együtt.

Ezekből a könyvekből sem rendszerességet, sem magasabb szempontot nem tanulhatott a költő. Műve messze fölöttük áll: ez a történeti jelentősége. Másutt kell keresnünk Poetikája kapcsolatait: a külföldi írók műveiben.

Külföldi olvassmányai közül legnagyobb hatással Schiller esztétikai művei voltak rá. Ránk maradt Schiller-példánya is, amelyben sűrűen meg vannak jelölve költőnk kedvenc helyei. Am helytelen úton járunk, ha Berzsenyit Schiller utánzójának gondoljuk. Ma már ismerjük azokat a személyes elemeket, amelyekből Schiller poetikája és esztétikája kialakult. (Cassirer: *Freiheit und Form.*) Berzsenyi poetikája is személyes természetű, s életének nagy élményeivel van összefüggésben. Talán legközelebb akkor járunk hozzá, ha Keszthely elmúlt ünnepinek elméletbe foglalását látjuk benne: Helikoni ka’auz, a görögnek álmódott magyarság képe, amely korlátai és lehetőségei között úgy éljen, mint magyar, úgy álmódjék, mint görög, és úgy akarjon, mint római. A Kölcsey-vita visszajáró emlékét is halljuk a sorok között, egyes kitérőreken s a modern, németes és szonettes költészettől való teljes elfordulásban. Kazinczy, az elveszett barát helyett egy képzeletbeli ideált, a Széplelket, egy „testetlen Kazinczyt” alkot magának a költő. Megszólal a műben a lelkes magyar és követhetjük a vallásos érzelmű költőnek a Teremtőhöz emelt tekintetét is. A két költő alapiránya ugyanaz: mint Schiller a német kultúrát, úgy akarta Berzsenyi a magyar lelkiséget a görögséghez közelíteni és felemelni. A költészet alapfogalma is hasonlít a két költőnél, azzal a különb-

séggel, hogy Schiller elismeri a szentimentális költészet jogosultságát, míg Berzsenyi a költészet ideális fogalmát teljesen azonosítja azzal, amit Schiller naív költészetnek nevez: „Die schöne Zusammenstimmung zwischen Empfinden und Denken. Die Schönheit als Zusammenstimmung zwischen dem Geist und den Sinnen.“ (214—228.) Mint látjuk, e mögött a *harmónia* fogalma rojlik, amely Berzsenyi Poetikájának alapja, csakhogy költőnk egyoldalúban gondolja tovább ezt a fogalmat. A másik fogalom, amely összeköti a két költő gondolkozását: a *széplélek* fogalma. Mindketten külön fejezetet szentelnek neki. Mindketten megegyeznek abban, hogy a széplélek a legharmoniasabb lény: harmonizál benne a testi és lelki világ, az érzés és a gondolat, az akarat és a hajlam. De Schiller inkább a női nemhez köti a széplélek fogalmát, míg Berzsenyinél ez a megkötöttség nincs meg. Mindkettőjüknél a *görög emberben* található meg a legnagyobb harmónia és a legtökéletesebb lelki szépség, de Berzsenyi ebben nem a természet, hanem a tökéletes kultúra megnyilvánulását látja, ami lényeges különbség közte és Schiller között.

Költőnk szorgalmasan olvasta Home *Elemente der Kritik* c. művét is. Az ő poetikája mélyén is, akárcsak a Home-ében, az ember áll, s a poetika szabályait ő is az emberi lélekre és az emberi természetre alapítja. Verset is ír Home kritikai elvéről: „Schriften und nicht Personen zu beurteilen ist das wahre Vorrecht de Kritik.“ Home-ben, a gyakorlati angolban él az élet és az irodalom kapcsolata. Szerinte az irodalom csak akkor szép, ha jó és hasznos is egyúttal. Ez is megerősítette Berzsenyi meggyőződését a szép és jó örök kapcsolatáról. Home-nál is az emberiség tanítója az irodalom. Nem hanyagolandó el az a tény, hogy Berzsenyi poetikája az első alakban a szimpátia és antipátia fogalmából indul ki, ami Home egyik alapmeggyőződése. A hamis fenségnek, a dagálnak a vizsgálatáról szól. A Home-idézeteket egészen leírja magának Berzsenyi. A tárgy és forma kapcsolatáról való meggyőződésük is egyforma. Erről a költő maga írja kiadatlan jegyzeteiben: „Home éppen úgy ítél az expressiókrul, mint én az Antirecenzióban és szint' úgy hasonlítja mint én a ruhát az emberhez.“ Home egyik példája: Homér „ördítő ajtaja“ előfordul Berzsenyi Poetikájában is.

Jean Paultól is csak azt vette át költőnk, ami egyéniségének megfelelt. Mindenesetre már költőnk stílusára is hatással lehetett a *Vorschule der Asthetik* rapszodikus nyelve és ragyogó képsorozata. Filozófiájának alapja Jean Paul következő mondása: „Das Schöne mischt sich . . . aus der harmonischen Mitte aller Kräfte und Lagen.“ (94.) A lelki szépség alapját Jean Paul is a szeretetre vezeti vissza: „Diese höhere Liebe war, das mit seinem Feuer-eifer den schönen Körper in eine schöne Seele zerschmelzt.“ (117.) A józan-ság dicsérete is rokon Jean Paul felfogásával. A görögségnek az a rajongó látomása, amely Jean Paul legszebb lapjait ihlette, nem tévesztette el hatását Berzsenyi görögrajongására sem. De itt Plutarchos hatását is kell látnunk. (L. *Berzsenyi és Plutarchos* c. tanulmányunkat. S. a.) De Berzsenyi nem a naív gyermeket látja a görögben, mint Jean Paul, hanem a tökéletes embert. Azonban a görög élet nála is ragyogó ünnepek sorozata.

Meg kell még említenünk *Luden* hatását is költőnkre. Egész oldalakat ír ki Luden Poetikájából. Tőle vette a görögség és a kereszténység viszonyának meghatározását s a szeretet dicsőítését. A költészet osztályainak felsorolása is tetszett neki Ludennél. Ehhez jegyzi meg egy ismeretlen jegyzetében: „Az

én Regémbe az hiba, hogy egy-egy Része dráma formában van öntve, holott a vége nem egyéb, mint kis Eposz. Az asklepiadesi forma a legnyugottabb a Lyrai formák között.“ Azonban Berzsenyi nem a szubjektív és objektív költészet szétválasztásában, hanem a kettő egyesítésében látta a szépség és a költészet diadalát.

E néhány szerény adalékkal óhajtottunk hozzájárulni Berzsenyi Poetikájának megvilágításához. Szelleme annál inkább nyer előkelőségben és nagyságban, minél jobban látjuk mélyebb kapcsolatait. De bármerré is vezetnek szellemiségének szálai, mindig a magyarsághoz jutunk el, amely érdeklődésnek és szeretetének legmélyebb tárgya volt.

Dr. Merényi Oszkár.

A celli búcsú legendája.

Endrődi Sándor *Celli búcsúja* a XIX. század magyar legendaköltészetének egyik legmegragadóbb alkotása. *Hegedüs Sándor* benső meggyőződéssel hirdeti Endrődiről: szívünkbe utat talált költeményei erejével (*Endrődi Sándor emlékezete*, Kisfaludy-Társaság Évkönyvei, 1922, 39. l.). *A celli búcsú* szegény asszonya szívének története is szívünkhöz szól. Jelentős mozzanat *A celli búcsú* eredetének vizsgálatában, hogy a nyomvonalon Arany János bámulatosan gazdag szellemi köréig jutunk el, vagy mint *Kozma Andor* mondta Aranyról Riedl Frigyes ravatalánál, „a magyar Szépnek fényességeiben és sejtelmekben legdúsabb világrészébe“ (Kisf. T. Évl. 1922, 193. l.). *A celli búcsú tárgyának időben és értékben első értékelője Arany János volt.*

Szegény, erőtlén asszony lépeget mélységes erdő sűrűjén át. Mikor éjre vált az est, rablók tanyájára ér. Vezérük azt kérdezi a rémületében halálra válttól, milyen kincseket visz a celli Máriának:

— Oh, nem viszek én semmit néki,
Csak tiszta szívemet!

Hiába motozzák, mitsém találnak nála. Kitépik és kötényébe dobják szívét, vigye hát. Megindul csendesen. Amikor az Úr házába ér, összerogy szegény. De Mária szobra lelép az oltárról, s a nép ámulatára szívét visszailleszti.

Legott megmutatkozik, hogy *A celli búcsúnak* már maga a *tárgya* is annyira a legendák lelkétől lelkezett, hogy önmagában is lelki gyönyörűséget nyújt: a szó igaz értelmében *viszi* felajánlott szívét a szegény asszony, és abból a csodából, hogy visszakapja attól, akinek szánta, borút váltó szivárvány ragvog felénk. Endrődi méltatóinak figyelme elől kisíklott ez a mozzanat; hogy a kiemelt legendaindíték mennyire értékes, nyilvánvaló. De van benne pointe-szerű íz is. Ez a jelenség terelte a figyelmet *Heine* felé.

Tagadhatatlan, hogy a Heine-fordító Endrődire erős hatása volt a nagy német lírikusnak. *Loósz István* is rávilágít erre az ihletésre *Endrődi Sándor*-ban (*Irodalomtörténet*, 1919, 218—220. l.), elevenen méltatja *Badics Ferenc* Endrődi Heine-fordításait *Endrődi Sándor emlékezetében* (Akadémiai Emlékbeszéd, XVIII. k. 3. sz. 22. l.). Találón mondja *Hegedüs Sándor*, hogy „a nagy szív embere“ nemcsak költészete erejét adta Heinének, hanem mélyen érző szívét is (id. m. 39. l.). *Szabó Richárd* gondos *Endrődi Sándora* sem

feledkezik meg róla (Irodalomt. Füz., 6., 6—8. l., 1926-ban). Széles alapon fürkészte Nagy Anna a német költő hatását (*Heine balladaköltészete és hatása a magyar balladára*, 1919). Nagy Anna szilárd biztossággal vallja, hogy *A celli búcsún* „mindjárt az első tekintetre“ látszik, hogy Heine *Kevlári búcsúja* volt a mintája (89. l.). A feltevés tetszetős: a Heine-fordító és a Heine ígézetétől elbűvölt Endrődi honnét meríthetett volna ihletet, ha nem Heine világ-hírű remekéből?

A kevlári búcsúban a meghalt kedvesét sirató kölni Vilmos anyja készítette viaszszívet visz Máriának, hogy általa a maga szívének sebére nyerjen gyógyulást. Mária szíven érinti, s az ifjú kileheli lelkét. Anyja ájtatosan énekl: „Gelobt seist du, Marie“. Egy közös mozzanat bizonyos: a kettősen szereplő szív indítékának csaknem epigrammás szembeállítás és az ellentét égi megoldása közös a két legendában. Nemcsak Nagy Anna meggyőződése *A kevlárti búcsú* erős hatása, így él ez a köztudatban is. Hamarosan kiderül, hogy mégsem Heine sugalmazta Endrődöt.

Arany János *Koszorújának* utolsó számában (1865. június 25, 26. szám, 618. old. I. hasáb) Csurgó vidékéről *Baksay Sándor Legenda* címen egy néplegendát közöl. Önmagában is élénk figyelmet érdemel, mert a magyar folklóre néplegendákban nem a leggazdagabb.

Egy szegény asszony feltette magában, hogy búcsúra megy a *bisztricea Máriához*. Erdőbe jut, zsványok állják útját, Vallatják, hova megy. Az asszony megmondja. Kikutatták a „cókók“-ját, nem találtak nála semmit. Majd „a haramiakapitány“ azt kérdezi tőle, mit visz Máriának, ha egy krajcárja sincs. „Szívemet viszem ajándékol a bisztricei Szűz Máriának.“ — „No, ha a szívedet akarod vinni, mi segítünk a jó szándékodban.“ Arra a haramiakapitány felhasítja az asszony mellét, szívet kiszakítja, kötényébe veti: „Ne! így vidd el a szívedet a bisztricei Szűz Máriának.“ Szívet valóban kötényében vitte el a szegény asszony. Mikor a templomba ért, Mária elé tette. „Amíg egy üdvözlöt elmondott, a boldogságos szűz meggyógyította, hogy még csak forradás se látszott a mellén.“

Világossá vált, hogy Endrődi Sándor *A celli búcsú* tárgyát a Csurgó vidékéről való néplegendából merítette.

Arany János úgy érezte, hogy a magyar népköltészet egyik remekét adja ki. Ezt bizonyítja a *Koszorúnak* ugyanabban a számában közzétett búcsúzó cikke is. *A kegyes olvasóhoz* intézett soraiban, miután visszapillantott munkatársai dolgozataira, ezt írja: „A hazai népköltészet ismertetéséhez, alkalmissal, szintén örömet járul a *Koszorú*. Most, midőn az *elbeszélő népi költészetünk drága gyöngyszemei* egymás után kerülnek elő a feledésből, ily szolgálat méltánylást érdemel“ (603. l.).¹ Ebben a nyilatkozatban ez is benne rejlik: Lapozz, kegyes olvasó és még ebben az utolsó számban is találsz ilyen drága gyöngyszemet, a szegény asszony szívének legendáját.

¹ A *Koszorú* 1865-iki évf.-ban közli Kriza János *Kerekes Izsák* c. ó-széky balladát, Szabó Sámuel Szilágyiról és Hajmásiról szóló *Két magyar úrfiakat*, Szabolcsból a *Bereg Náni* c. népballadát. A bisztricei legenda szomszédságában a *Pegyes* rovatban röviden beszámol egy érdekes angol népköltési gyűjteményről, Hunt Róbertnek *Popular Romances of the West of England*-jéről (619. l.) s több fejezetet közöl Greguss Ágostnak *A balladáról* írott könyvéből: a népballadára vonatkozókat.

Arany László és Gyulai Pál újból közzéteszik a Kisfaludy-Társaság *Magyar Népköltési gyűjteményében* *A szegény asszony szive* címűn (I. k. 488–489. l., 1872-ben). *Arany László* „szép legendá”-nak tartja és arra hivatkozik, hogy először a *Koszorúban* jelent meg, de ő ki akarta menteni a feledésből: „Egész felfogása a népköltészet legrikább termékei közé tartozik s távol rokonság gyanánt legfeljebb Szent Erzsébet ismeretes legendáját említhetjük meg.” (Id. kiadvány, I. k. 605. l.).

Az a három jelentős mozzanat, hogy Baksay Sándor jegyezte fel, hogy Arany János adja ki, mint a magyar népköltés egyik ékkövét, hogy fia, László — bizonyára atyja sugalmára is — népköltésünk gyöngyszeméül értékeli, mondom, o három súlyosan latba eső tekintély *argumentum auctoritatis*ának világító creje, de a magunk szerény esztétikai álláspontja is bátorít kimondanunk, hogy Endrődi Sándor *Celli búcsúja* már naivabb népi anyagában is valóságos kis remek.

Az a kérdés támad clénk: Arany János *Koszorújából* vagy a *Népköltési Gyűjteményből* merített-e Endrődi? *Költeményeinek* (1879–1885) 1885-ben megjelent kötetében van *a celli búcsú* (200–202 l.). Gyűjteménye meggyőzően igazolja, milyen eleven erővel érdeklődött ebben az időben a költő a néphagyomány iránt. Az ördög csúfos felsülésének mesteri feldolgozása *Az ördög és a gazda* (ő maga „népmondá”-nak jelzi, 207–209. l.). A balladákép valóságos remeklése a „horvát monda után” írott *Váradí bán* dáváj derüt sugárzó felfogásában, nyelvében s verselésében is (216–7. l.). *A lengyelországi harangok*-ról megjegyzi, hogy ez a lengyel legenda Bem dicső magyarországi hadjárata után keletkezett, s hogy ezt Michelet *Lengyel- és Oroszországában* olvasta (179. l.). *A celli búcsúhoz* nem fűz ilyen jegyzetet. De útbaigazít alcíme: *Legenda*, Arany *Koszorúja* pedig a *Legenda* címet adta neki.²

Endrődi nemcsak a mesemenet lényeges részleteiben követi nyomon a néplegendát, hanem a színező mozzanatokban is. A *Legendában* ezt olvassuk: „... amint a határba ért, a harangok maguktól megkondultak, az egész város kiment eleibe, a papok is zászlókkal és bekísérték a szegény asszonyt a templomba.” Endrődi eddig is meghatott költői lélek ünnepi hangján, hívő művész finom gyengédségű rajzával festette a szegény asszony szomorú történetét, ezúttal a néplegenda a maga motívumának még melegebb hangú megmunkálására sugalmazza; a népköltészet nyers gyémántját úgy csiszolja, hogy a legendahangulat szeráfi varázsát sugározza felénk:

De hallga! mi zsihong a légben!
Hang, milliónyi hang!
Cellben magától megszólalnik,
Zeng-bong a sok harang.³

A híveket a templomból egy érzés hulláma sodorja a szívét hozó, vérző asszony elé:

² Ünnepi hangulatban írja *Arany haldlára c.* költeményében, hogy a „hulhatatlan halott” eltűnté úgy hat reá, mint mikor a felséges nap az óceánba merül (id. kötetében: 141. l.).

³ Egy másik legendájában, *A lengyelországi harangok*-ban is ilyen megható hangulatossággal, zenei erővel rajzolja a hurangbűgást:

A falvakból felzeng a messzehangzó
Üde, ébresztő, hajnali harangszó.

Könnyel fogadják, védve hozzák
Az Úr házába őt,
Hol végre összerogy szegényke
A drága szűz előtt.

Azt írja Szabó Richárd *A celli búcsú*ról, hogy egyszerűségével, belső hangulatával méltán emelkedik ki (id. m., 27. l.). *Pintér Jenő* dicséri áhítatos hangját (*Irodalomtörténete*, VII. b. 497. l.). Ez a mély áhitat és ünnepi komolyság jellemző egész költészetére. *Beöthy Zsolt* róla szóltakor kiemeli, mennyire jelentős Endrődi alkotásaiban „a költészet áhítatos felfogása“ (Jelentés az 1908. évi nagyjuttalomról és a Marczibányi-mellékjuttalomról, *Akadémiai Értesítő*, 1908, 204. l.). Ravatala mellett is (1920. nov. 20-án) meghatottan említette, hogy Endrődi légköre „a legnemesebb ideálok világa“ volt (*Kisf.-Társ. Évl.*, 53. k., 206. l.). Meggyőződhattünk lelkének erről az eszményi tartalmáról *A celli búcsú* taglalásakor is. Endrődi maga hirdette a költészetéről: „Nekem nem voltál játék, mindig szentnek tartottalak.“ Ez az eszményi és szent tárgy felé forduló lélek *A celli búcsú*ban az újabb magyar legendaköltészet egyik legremekebbjét teremtette meg. • *Elek Oszkár.*

Hankiss János: Tormay Cecile. (Singer és Wolfner, Bp. 1839. 275 l.)

Ez a közel 300 oldalt felölelő hatalmas tanulmány már második értékeése a debreceni Tisza István Tudományegyetem kiváló professzorának a nemrég elhunyt írónőről. Az első (Hankiss: Tormay Cecileről szóló tanulmány) népszerűsítésre szánt munka, amely annak idején a *Kortársaink* sorozatban látott napvilágot.

Szebb, maradandóbb emléket nem állíthatott volna senki a nagy írónőnek, mint Hankiss János ebben a most megjelent, második művében.

Tizenhárom fejezetre oszlik ez a hatalmas monográfia, kezdve Tormay Cecile élettörténetén. Itt még hű marad Hankiss a pozitivistá történetírásmóddhoz, az életrajz keretében élénk tárja az írónő családjának egész geneológiáját. A többi fejezetben már válthatatlanul kapcsolódnak össze az életrajzi részek az írói kifejlődés taglalásával. „*Bimbók és zsengék*“ címet adja a szerző a következő fejezetnek, ahol részletes s alapos ismertetést nyújt Tormay Cecile ifjúkori műveiről, amelyek már mind magukon hordozzák az alkotó zseni bélyegét. Végigvezeti ebben a fejezetben a szerző az olvasót a fejlődő írónő környezetén, az álgvesti és daruvári szép ifjúkori napokon, a főrangú társaságon, az ifjú írónő tanulmányi és érdeklődési körén, valamint olvasmányain, egy szóval: mindazokon a tényezőkön, amelyek Tormay Cecile ihletői lehettek és voltak. Az olasz műzsának, Itália földjének mindegyiknél elhatározóbb befolyást tulajdonít a szerző. Az itáliai út idején születettek meg u. i. Tormay Cecile *Viaszfigurái* és *Görög meséi*. Hankiss professzor ennél a résznél az írónőnek olasz imádatát emeli ki, s szinte akaratlanul maga is őszinte rajongással tesz hitet az új-latin kultúra mellett. Részletesen közli aztán az egyes novella-gyöngyszemek tartalmát és közben azt a megállapítást teszi, hogy Tormay Cecile Viaszfiguráinak és Görög meséinek egyes darabjaiban novellairódmunka a legmagasabb tökéletességre emelkedett. Mesteri bírálatot ad itt a szerző az írónő egyes novelláiról, mindig számbavéve az írónőt ért külső hatásokat és olvasmányélményt, illetőleg olvasmányélmékeket. Nagy szerepet juttat Tormay Cecile életrajzírója a táji ihletnek az írónő novella-, de főképen regényköltészetében. A táji ihlet hatásaképpen keletkeztek a „Viaszfigurák“, de különösen az „*Emberek a kövek közt*“ c. hatalmas sikerű regénye. Igen figyelemreméltóan veti itt össze Hankiss János az „Emberek a kövek közt“ hőseinek, Balog Péternek, de különösen a hősnőnek, Jellának a karakterét Henri Kirstenmackers: *Ősztön* c. színdarabja orvosszereplőjének jellemével, és igen érdekesen fejtegeti a jellemegyezéseket, sőt ugyanezen regény stílusában, hol hömpölygő, hol pedig esattanósan rövid mondataiban Victor Hugo „*Djinn*“-jei dübörgő közeledésének és halkuló elvonulásának visszahangját is megérzi, mégis: semmit sem tagad meg a nagy írónő önálló szellemi birtokállományából.

1914. év nemcsak a világtörténelemnek nagy és fontos állomása, de fontos állomás az írónő életében is. Ekkor jelenik meg ugyanis hatalmas regénye: „*A régi ház*.“ (Majdnem minden európai nyelvre lefordították.) A szerzőnek

az író iránti rajongása talán itt, „A régi ház“-at tárgyaló fejezetben éri el tetőfokát. Ulwing Anna és Illey Tamás szerelmi küzdelmében Hankiss igen jellemzetesen a kő és a televény gigászi harcát látja; ebben a csatában a kő marad alul. Nemcsak a balatonparti várromoknak, nemcsak a felvidéki szikláknak, de a pesti köveknek is mítoszra van szükségük; s a kövek költészete, Hankiss szerint, itt a legművészebb.

A következő fejezet olvasásánál — jóllehet itt csak adatokat közöl — lelünk talán jobban megragadja fáradhatatlan buzgalomú életírója, mint bármely másik dícsérő s magasztaló fejezetben: a nyugati közvélemény meghódítását tárja elénk e fejezet Marcelle Tinayre, D'Annunzio s a nagy német könyvkiadók leveleinek tükrében. Jóllehet csak száraz adatokat nyújt, szívünk mégis büszkébben ver, büszkébben és egyszersmind reményteljesebben, a boldog reménység büszke tudatával, hogy a magyar nemzet, amely ilyen emberpéldányokat tudott felmutatni, talán még egyszer megtalálja azt a megbecsüléssel párosult szeretet a művelt Nyugat népei közt, amilyenben íróinknek is része volt. Apróig menő pontossággal vezeti át a szerző az olvasót az író háborús évein, az apró, a „Viaszfigurák“-éhoz hasonló kisebb novellák során, elmondván mindegyiknek kimerítő tartalmát. Legmegrázóbb erejű azonban a következő (VIII.) fejezet, amely „*Mint odott -kőve*“ címen ezer sebből vérző hazánkról fest megindító képet a nagy összeomlás, a vörös terror idején. A vörös terror a maga legigazibb, leghamisíthatatlanabb irodalmi képét, mint tudjuk, Tormay Cecile: „*Bujdosó Könyv*“-ében kapta meg. Tormay Cecile „*A Bujdosó Könyv*“ tükrében tárja elénk e fejezet, és az írónőt itt életírója Mikes Kelomen sorstársává avatja, és azonkívül elénk emeli azt a megbecsülhetetlen honleányi, asszonyi, emberbaráti és politikai tevékenységet is, amit Tormay Cecile a Mansznál kifejtett. S hogy mennyire őszinte csodálója Hankiss János Tormay Cecilének, annak szerintem legmegindítóbb bizonyítéka az, midőn az író édesanyját, a „*Bujdosó Könyv*“ egyik eszöndes hősét a saját édesanyjához hasonlítja, ahhoz, aki neki természet szerint a legdrágább kincse volt a világon. Önként értődik, hogy az író tehetségének más tárházait is igénybevétték közéleti szereplései. A Mansz elnöksége szociális-nemzeti tevékenységet követel tőle; a küzdelmek, a reá dobált sár nem bénítják meg egy pillanatra sem erejét; Klebelsberg Kunó gróf egyedül őt tartja alkalmasnak a *Napkelet* szerkesztésére. Lankadást nem tűró lelkiismeretességgel végzi sokirányú és fárasztó munkáját; közéleti szereplései révén elsőrendű szónokká s cikkíróvá válik Tormay Cecile, de legigazibb eleméről, a művészet áthatotta irodalomról egy percig sem felejtkezik meg. Politikai jellegű tanulmánycikkeit is valódi irodalom-művészi mezbe öltözteti. Ilyenek Széchenyiről, Petőfiről, Jókairól írt tanulmánycikkei, és bírálati Beethovenről, Anatole France-ról, D'Annunzióról.

Jönnek ismét kisebb novellák; ezek a „*Megállt az óra*“ című kötetben látnak napvilágot; majd a remekbe készült fordítások: „*Assisi Szent Ferenc kis virágai*“, „*Fioretti*“ és a „*Magyar Legendarium*“, amelynek „ihletes felélesztése“ méltán ragadja meg szerzőnket is. Hankiss János szerint „Minden út Rómába vezet“: Róma alatt itt az alkotó genie utolsó művét, az „*Ősi küldött*“-et érti. Az „*Ősi küldött*“, Ung vezér alakját életírója szerint Tormay Cecile saját magáról mintázta, mert Hankiss János szerint „*Ung is bujdosó, mint a Bujdosó Könyv szerzője*“. S az „*Ősi küldött*“ valóban célhoz ért.

A lehető legrövidebben igyekeztem összefoglalni a szerző Tormay Cecile-ről szóló tanulmányának tartalmát. E vaskos művet odaadó, magasztos tisztelet lengi át; a tanulmány voltaképpen az írónőnek magasabb piederstálra való helyezése.

Hankiss János Tormay Cecile írásművészetében folytonossági vonalat állapít meg: azaz első novelláinak alakjaitól kezdve az „Emberek a kövek közt„ alakjaiig már mind anticipálják szerinte a „Régi ház“ hőseit, viszont a „Régi ház“ hősei átnyúlnak, szerinte, a „Fioretti“-n keresztül az „Ősi küldött“ problematikájába. Lépten-nyomon kiemeli a könyv szerzője Tormay Cecile szimbolumszeretét, talán azért, mert ő maga is kedvelte mindig a szimbolista költészetet. Az egész tanulmány alapos forráskutatásokról tesz tanúbizonyságot. Hankiss professzor itt sem tagadhatja meg francia irodalmi iskolázottságát, nem pedig azért, mert — akárcsak Taine — ő is három lényeges tényezőt figyel s állapít meg a nagy író nő kifejlesztésében: 1. a faj, 2. a környezet és 3. kor ösztönző hatását.

Amit lépten-nyomon csodál a szerző az írónőben, az nemcsak ennek wagneri szóval kifejezett *Allkunst*-ja, vagy *Gesamtkunstwerk*-je, amely írónőknél szavakba tömörít zenét, festészetet, szobrászatot és építészetet, hanem őszinte hódolattal hajlik meg Tormay Cecile sokirányú tevékenysége, örökké éber lelkiismerete, sohasem fáradó kötelességérzete s ritka finom női lelkülete előtt.

Mind a nagyközönség, mind pedig az irodalomművelők lelkes tábora csak nyer e mű elolvasásával.

Dr. László Erzsébet.

Herczeg Ferenc Emlékezései. A gótikus ház. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. kiadása. 1939. 341 lap.

Herczeg Ferenc Emlékezéseinek első kötete 1933-ban jelent meg, *A Várhegy* alcímmel. Ebben a nagy író életének emlékeit addig a fordulatig mondja el, midőn ismeretes párbaj-ügye miatt fogházbüntetést szenvedett, s ezalatt megírta a *Fenn és lenn* című regényét. A Várhegyet behatóan ismertettük volt folyóiratunkban (22. kötet, 1933, 212—213. l.). Most az Emlékezések második kötete van előttünk. E kötet címlapján a magyar országház nagy kupolája jelképi jelentőségű. Az író e kötetben életének emlékeit a világháború kitörésének napjáig mondja el. Ebben a korszakban Herczeg országgyűlési képviselő volt. Mint politikusi inkább közművelődési: színházi és irodalmi kérdésekkel foglalkozott. Tisza István idején azonban, mint e nagy emberünk egyik leghívebb barátja, az ország sorsának intézői közé tartozott. Ennek megfelelően e kötetben jelentős részeket foglalnak el a nagy író politikai emlékei.

Mi e helyen az érdekesen, népszerűen megírt kötetnek főleg *irodalmi vonatkozásait* óhajtuk röviden ismertetni. Hangsúlyozzuk, hogy a könyv, mint nagy írónk minden munkája, mélységei mellett is igen kellemes, szép olvasmány. Irodalmi szempontból s főleg természetesen Herczeg Ferenc pályájának ismertetése szempontjából nagyszerű kincsébányája az új adatoknak, feljegyzéseknek és vallomásoknak. Még azt akarjuk megemlíteni, hogy Herczeg e kötetében nem tanulmányt és nem is szépprózai elbeszélést közöl: ő emlékezéseit adja elő könnyedén, tehát nem vitatkozik, s nem is törekszik irodalomtörténeti adatszerűségre. A kutatás hódolattal veszi tudomásul a

nagy író adatait, megjegyzéseit, amelyek rengeteg új anyaggal egészítik ki az eddigi megállapodásokat.

Indulására vonatkozólag új megállapítása egy Solder Hugó nevű hírlapírónak szerepe, akinek egy kávéházi hangos előadása buzdította őt a tárcanovella művelésére (11. l.). Érdekesek Kiss Józsefet, Rákosi Jenőt s általában a *Budapesti Hírlapnál* való szerepét illető följegyzései (11—18.). Itt, a Budapesti Hírlap tárcarovatában írta meg először a *Gyurkovics-lányokat*. Hangsúlyozza azonban, hogy e művének nyersanyaga „jogászkora óta el volt rakározva agytekercseiben“ (18—20.). Derűs a *Pósa-asztal* leírása, a *Mikszáth-asztalé*, az Abbázia-beli *Eötvös-asztalé*, s a *Kispipáté*, Zimayval. A Petőfi és a Kisfaludy-Társaság akkori életét melegen és kedvesen jellemzi (18—20.). Sorban felbukkannak hű barátai: így Ambrus Zoltán, akinek szerkesztőség-beli szerepét egy kollégája így jellemezte: „A redakcióban tölt — Néhány percekét — S dicséri Herczeget“. Pulszky Károly, Thallóczy Lajos arcképei után elmondja a nagy író első Nemzeti színházbeli sikerét, a *Dolovai nábob leányának* előadását (43—48.). Jászai Mari jellemzése közben megtudjuk, hogy a nagy magyar tragika, aki minden évben elzarándokolt a legnagyobb magyar sírjához, egyszer Herczeget is magával vitte. „Ennek az emlékezetes útnak része volt benne, hogy később megírtam a *Híd* című Széchenyi-színművet“ (55. l.). Érdekes a Jókaira vonatkozó emlékezés a Fesztyék otthonával (69—74), s ezzel kapcsolatban a Justh Zsigmonddal foglalkozó lapok.

1894 első vasárnapján indult meg lapja, az *Új Idők* (alapításának története 80—85. l., Mikszáth, Gárdonyi szerepével). Herczeg a 82. lapon felsorolja az Új Időkben megjelent regényeit. „Azonkívül vagy kétszázhusz novellám és kétszáznyolcvan társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkem jelent meg.“ Önkéntelenül egy kedves milliárdosra gondolunk, aki szemlét tart vagyona felett, s arra gondolhat, hogy e vagyon minden porcikájának bizony ő a — szerzője. Kegyeletes tárgyilagossággal szól itt kiadójáról, *Wolfner Józsefről* (84.). Politikai munkálkodása során egyszer Darányi Ignác földművelési miniszter társaságában lerándult Dehblátra. A harmincméteres homokbuckák között járva egy este a szőlőteleptől távol az író megvárta a holdfölkeltét. „A szívfájdítóan melanchólikus tájkép, amely bizonyára évezredek óta semmit sem veszített vadságából, adta meg a *Pogányok* című regényem első ötletét“ (118.). E regényének keletkezéséről még a 203—204. lapokon is szól. Első olvasói: Beöthy Zsolt és — Fadrusz János voltak.

Részletesen mondja el a nagy író az *Ocskay brigadéros* keletkezésének, sikerének, a körülötte lezajlott harcoknak történetét (149—161. l.). Művészeti, politikai emlékei között, mint a jó fűszer, úgy hat egy-egy irodalmi megjegyzése. Például a 243. lapon tudjuk meg, hogy ő, aki a Keletet, az Adriát úgy ismeri, mint a tenyerét, soha sem jutott el a — Székelyföldre. Elmondja, hogy eredetileg egy *Mohács előtt* című darabot tervezett, benne II. Lajos korát mutatta volna be. De a kép olyan sötét lett, hogy jónak látta az egészet idegen területre vinni át (270—274. l.). Mikszáthékról sok elszórt adatán kívül a 307—308. lapon szól igen melegen. A *Magyar Függetlenség* című folyóirat keletkezését a 310—313. lapon mondja el. Politikai, művészeti emlékein kívül meghatóan finom és érdekes e kötetben Herczeg Ferenc házasságának története. Könyve végén igen melegen szól a M. Tud. Akadémiáról, amely minden címet, kitüntetést, jutalmat megadott neki. Az Akadémia az

ő igazi szellemi otthona, és az akadémikusok az igazi társai (337. l.). A mű utolsó lapjain a háború kitörésének drámai jelenetei vannak, Tréfa és tragikum, eszesség és bölcsesség, de mindenk felett egy becsületes nagy lélek sugárzik felénk Herczeg Ferenc Emlékezéseinek második kötetéből.

Rubinyi Mózes.

Gulyás István: A XVII. század katolikus askétikus irodalma. Budapest, 1939. Élet. 95 l.

Ennek a nagyon lelkiismeretes munkának az a célja, hogy áttekintse a XVII. század lelkiolvasmányait és elmélkedő könyveit; megvizsgálja bennük a század magyar katolikusának lelkiségét és így megállapítsa annak egyéni jellegét.

A kor fő vallási élményéül hármat jelöl meg: a szenvedő Jézus tiszteletét, az utolsó dolgok meggondolását és Szűz Mária kultuszát. Ezzel a megállapítással három csoportba különülnek el a megvizsgálendő termékek. A lelkiolvasmányok között először szól az erényekről általánosságban értekező művekről; ilyenek: *Pécsi Lukács* könyve, Sz. Agoston elmélkedései (itt érdekes megállapítása a János-evangélium szöveg egyezése a Káldy-félével, melyet majdnem félszázad választ el tőle!), a Keresztény szüzek koszorúja és a Testi hét irgalmasságok (az utóbbit eredetinek veszi!); *Haller Paysa*, melynek verszövegére is figyelmeztet; *Illyés* Rodriguez-fordítása; *Ottroköcsi Főris*: Isten előtt járóknak tökéletessége; *Baranyi* Lelki paradicsoma (kár, hogy ennek a forrásait nem kutatja, pedig már az is gondolkodóba ejthette volna, hogy verses szövegeinek latin eredetije majdnem mind elénk kerülnek a későbbi Officium Rakotzianumban is!). A második csoport: az utolsó dolgokkal foglalkozók: *Lépes Bálint* két Tüköre, a két — jó halálra készülő — Kongregáció vezérkönyve, *Illyés* István Készülete, *Tarnóczy* Holtig való barátsága. Nem tudjuk, miért maradt el Nyéki Vörös Mátyás, ha Gyöngyösi szobakerült. A harmadik csoport: *Kopcsányi* Mária-élete, *Gyöngyösi* Rózsakoszorúja, a *Fertő-melléki* franciskánusok Titkosértelmű rózsája, *Eszterházy* Pál két műve és Brunner-fordítása.

Az egyes művek bemutatása nemcsak tartalmi, hanem azon messze túlmenő jellemzés. Példaként Illyés Rodriguez-fordításának bemutatásából a záró fejezetet közlöm: „A keresztényi jóságos cselekedetekkel a jezsuita askétizmus mindvégig legkiválóbb terméke jutott el irodalmunkba. Az askétikus nevelés célja a lelkiélet gyakorlatainak elvégzésére fölkészíteni az akaratot. Mindnyájan, úgymond Szent Ignác, erőlködjenek, hogy igaz igyekezetek legyen. Ez a lelki erőlködés jellemzi a jezsuita askétizmust. A főcél maga az askézis; még az imádságot is mint az erénygyakorlat egyik eszközét fogja fel; az ima tehát eszköz a megjavulásra és nem cél, mint azt a misztikusoknál látjuk. Sokszor idézi Cassianust, a stoicizmusba hajló egyházatyát.”

Az ilyen, első munkánál természetesen adódik, hogy egy s más elkerüli a szerző figyelmét. Így pl. szerzőnk nem tudja, hogy Gyöngyösi művének forrásához az újabb kutatás közelebb jutott. Máskor egy-egy munka eredetiségét anélkül méri le, hogy forrását ismerné és így a természetes összehasonlítást elvégezné; így Lépes műveinél, Illyés Készületénél. A hiány azonban sokkal kisebb, mint az érdem.

Tarnóczy István munkásságát külön fejezetben méltatja; benne a XVII. század legelesebb asketikus íróját látja.

A lelkiolvasmány és elmélkedő irodalom között a különbséget abban látja, hogy az utóbbiban új szellem érezhető: a jezsuita aszkézis. A Szent Ignác elmélkedéseinek módszerét szorosan követő művek: *Vásárhelyi* Gergely Cathecizmusa és Elmélkedései, az első magyar evangéliumi elmélkedések; *Tasi Gáspár* Lelki kalendárium, melyből hibátlan ritmikájú verseket közöl; *Derkay* Örök élet útja, amelyből viszont nem említi a sikerült zoltárfordítást; *Illyés András* Avancinus-fordítása, az ismeretlen szerzőtől ercdő *Hói napok* és *Elfen* Miklós műve.

A Jézus szenvedéseire kapcsolódó elmélkedések: Rudinai *Frater János* Lelki zarándoksága, *Kopcsányi* elmélkedései, amelyeknek verseit kissé túlértékeli; *Agoston* Péter két műve és a *Myrhából szedett lépés méz*. Az örökkévalóságról szólnak: *Szentgyörgyi Gergely* fordított és eredeti elmélkedései, *Malomfalvy* Gergely Belsőképen indító tudománya. Végül külön méltatja *Ilijánal* Mátyás művét, *Tasi* Gáspár Bellarmin-fordítását, *Nádasi* János Mária-elmélkedését, *Megyeri* Zsigmond Lölki okulárját és a Páduai Sz. Antal *zsolozsmáját*.

A bemutatások kapcsán itt is sok érdekes dologra hívja fel a figyelmet. Szentgyörgyi Gergely verseiről pl. megállapítja, hogy „ritmikai tökéletessége és játéki nyelve vetekedik a kor bármely költőjének alkotásával“. A forrás és a magyar mű viszonyát tisztázni óhajtja, de jól tudja, hogy az eredetiség ebben a korban nagyon nehezen megállapítható dolog. Maga a forráskeresés néha megakad a szerzőnek annál a vallomásánál, hogy német vagy latin nyelvből dolgozott. Az előttünk lévő tanulmány tájékoztató sorai bizonyára a kutatást ez irányban is tovább viszik. Az bizonyos, hogy alapos munka, gondos tájékozódás jellemzi e doktori disszertációt. K. N.

Fényi András: Telegdi Miklós. Budapest, 1939. 48 l.

Az előttem lévő kis tanulmánynak nem az a célja, hogy új adatokkal egészítse ki Both Ferenc Telegdi-életrajzát, csak jellemképet akar adni a magyar ellenreformációnak erről a megalapítójáról.

Telegdi életének áttekintésénél a jellem forrásaira és formálódására van tekintettel. Mit jelent ebben az embersorsban szűkebb pátriája, Bihar, mit az apai örökség, mit Várad és Krakkó, mit Nagyszombat? Azután beleállítja a magyar katolicizmus belső reformjának munkájába, részletesen megvilágítva ennek Telegdi előtti megnyilatkozásait. A következő fejezetben az ígéhirdetőt jellemzi. Rámutat arra, hogy a Postillák evangéliumi részletei valószínűleg Telegdi fordításai; meglátja az előszók jelentőségét; Telegdi legtiszteltebb tekintélyét Sz. Agostonban jelöli meg. A szónok jellemző vonásait Telegdi biztos fölényében, és az élményszerűségben látja. Beszédcinek két változatát különíti el: a szöveget igénként magyarázót és a csak néhány fődolgot kiszakító. Megállapítja, hogy Telegdi a valláson kívüli életből csak annyit enged a szószekre, amennyi elkerülhetetlenül szükséges; beszédeiben az egész hitrendszert feldolgozza, de azokkal a hittételekkel foglalkozott leginkább, amelyek a protestáns támadás pergőtüzében állottak. Hangsúlyozza, hogy a prédikációk legjellemzőbb módszerei vonása az ösztönösen érvényesülő logika. Harmadik fejezete a hitvédőt mutatja be. Szerinte Telegdi ebben a tevékenységében nagyrészt a külföld irodalmából táplálkozik. A Cathecismus átdolgozásában is polemikus vonásokra mutat; a Postillák II. kötetének előbeszédét is bele-

illeszti a hitvédő művek közé; nagyon finoman különíti el a Rövid írás és a Jeles okok műfaji jellegét.

Tagadhatatlanul sok eredeti megfigyelése, észrevétele van. A Telogdi-kérdést eredményesen viszi tovább. T. L.

Kolozsvári János: Magyar piarista iskoladramák. Pécs, 1938. 67. l.

A kis tanulmány azt tűzte maga elé, hogy sorra ismertesse és méltassa a magyarnyelvű piarista iskoladramákat. Három csoportot vesz fel. Az első a vígjátékok sora. Ezek: Dugonics Menechmus-átdolgozása és annak 1807-ből való új szövege; Pállya: Pazarlay és Szükmarkosy s a Ravaszi és Szerencsés; Cygne Marsupiumának fordítása; Dugonics két Bramarbas-átdolgozása; Simai Mesterséges ravaszága és egy kéziratos Ariston-darab, a Perényi közzétette két Hagymási-darab, Szauer Menechmusa, Simai Zsugorija és Váratlan vendége. A tragédiák: Benyák Joas-a, és Megszégyenült irigysége, a Stilico, végül a Váltski. Egy pásztorjátékról is szól.

A dolgozatnak érdeme, hogy eddig nem-ismertetett darabokra is felhívja a figyelmet. Ilyen az Ariston, Stilico és Váltski. A forrásoknak is utána nézett; így megállapítja Benyák Megszégyenült irigységének, az ismeretlen szerzőtől eredő Stilico-nak forrását. Az egyes darabokhoz fűződő problémákat igyekezik megfejteni, tisztázni. Van ezek közt néha kis jelentőségű is, pl. hogy Komáromban 1792-ben kinek a Zsugorija került színre. Ilyenkor a hév anynyira elfogja, hogy hús esztendővel a jezsuiták feloszlatása után is jezsuitáknál játsszátja el a darabot! Ez a túlbuzgalom jelölteti meg vele az Erszény előadásának helyét Mármarosszigeten, mert a darabban egy helyt ez a mondas fordul elő: „A máramarosi medve legyen a sírásód!” Mintha bizony debreceni medvét lehetne emlegetni. Egyebekben azonban nagyon józan és megfontolt. Dícséretet érdemel. G. B.

Zoltán Takács: Un écrivain hongrois francophile, Paul Jámbor. Pécs, 1939. 59 l.

A Petőfi versenytársaként kijátszott, de magát Petőfivel soha össze nem mérő Jámbor Pál alakját és írói pályáját idézi fel ez a gondos tanulmánnyal készült értekezés. Az ember úgy érzi olvastakor, a magyar irodalomtörténetnek tartozása van még ezzel az elfelejtett poétával szemben, mert hiszen — mint e kis munka címe is jelzi — az értekezés írója nem irodalomtörténeti méltatást akart közzétenni róla, csak arról ad számot, hogy milyen szálak fűzték a franciákhoz. Magát az életrajzi részt épp ezért rövidre is fogja, írásait is csak a franciákhoz való viszonya szempontjából vizsgálja. Részletesen ismerteti azt a képet, ami Jámbor írásaiból a századközépi Párizsról kiformalódik, bemutatja a magyar költő kapcsolatát a kor francia íróihoz, különösen Bérangerhez, közli nyilatkozatait a kor íróiról és irodalmi viszonyairól, végül néhány lapon vázolja a magyar emigránsok életét.

Jámbor Pál írásaiból két érzés emelkedik itt elénk: francia-rajongása és visszavágyódó hazaszeretete. Az ember egyénisége lelkes, nemes vonásokat mutat; írói tehetsége azonban semmiben sem emelkedik a kor középszerűségei fölé. Alapjában romantikus író maradt, mint amilyenek a negyvenes években indult. De olyan bő termésű volt, hogy a kor ízlésének megvilágítására alkalmas lenne egész írói munkásságának áttekintése. Kérges Gábor.

Zolnai Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás. (Acta Universitatis Szegediensis, tom. XII.) Szeged, 1939. 203 l.

Zolnai Béla nyelvészeti vizsgáldásainak gazdag sorában anyaggazdagságával különösen is magára vonja figyelmünket ez a kötet. Azzal a kérdéssel foglalkozik, mennyiben van a nyelvalkotásban és nyelveljődésben szerepe az akusztikai elemeknek. Ez a tisztán nyelvészeti látszó kérdés nála az irodalomtörténeti vonatkozások egész seregét veti elénk. Bennünket két mozzanat ragadott meg legjobban: a nyelvi kifejezés ízlésváltozásainak finom megfigyelései, másrészt nagy fróink tudatos nyelvnyelvészeti vallomásszerű adatai. Az éleszemű megfigyelésnek meglepő újságai, az irodalom termésében való tájékozottság aprólékos gazdagsága, a szépérzéknek nagyon sokszor új szépséget reveláló finomsága: ezek kapták meg a nem nyelvész olvasó lelkét a szép tanulmány olvasásakor.

Z. K.

Kerényi Olaf OSB: A magyar irodalmi népiesség úttörői. I. Nagy János. Pannonhalma, 1939. 96 l.

Az értekező nagy szorgalommal állította egybe a neves szanyi plébános életének és irodalmi pályájának képét. Minden adatnak gondosan utánajárt, leveleket és évkönyveket kutatót át, hogy az életrajz mentől teljesebb legyen. Irodalmi működését három fejezetre különítve tárgyalja. A tartalmi ismertetés mellett jellemző megállapításokra igyekszik. Ilyen az a megjegyzése, hogy Nagy az eredetiséget is szerette alárendelni legfőbb céljának, a magyar nyelv fejlesztésének. Kiemeli a népies előadás érdemét (bár néha a példa csak bőbeszédűség, nem népiesség!). A Nyájás Múza pásztorénekeinek forrásai közé illeszti Batteux könyvét. Hősével szemben nem elfogult: megérti Szaitz méltatlankodását, nem tagadja Nagy Jánosnak ízlésbeli fejletlenségét. Inkább tájékoztatni és bemutatni akar, mint ítélni. Ép ez teszi munkáját használhatóvá és becessé.

A. Zs.

Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos: Bökversek. Budapest, 1938. 75 l.

A kis füzet annak a röpiratnak a közzététele, amelyet reánk nézve érdekessé nem a tartalma tesz, hanem az, hogy hosszú időn át elveszettnek gondoltuk. Most előkerült a budapesti VII. ker. evangélikus gimnázium könyvtárából és e füzet betűhíven közli. Méltatásában, magyarázásában a kiadó híven követi Horváth János egyetemi előadásainak ide vonatkozó részleteit, a nagy mester utalásait kissé feloldva. A mesteréhez való tiszteletteljes ragaszkodás és annak tanításába való lelkes elmerülés adja a bevezető tanulmány értékét.

K. N.

Biky Irén: Degré Alajos mint elbeszélő. Budapest, 1939. 75 l.

Ez a kis doktori értekezés becsületos gondossággal ismerteti végig Degré prózai műveit. Fejezetei ezek: rövidebb elbeszélő művei, regényei; milyennek látták Degré kortársai, milyennek látjuk ma? Benne a romantikának jellegzetes íróját festi elénk; az író fejlődését mindvégig életkörülményeinek szemmel-tartásával magyarázza; híven regisztrálja az eddigi megállapításokat, újságot ezekbe a fejlődés rajzával igyekszik vinni. Lelkiismeretes munka.

K. N.

Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. Sopron, 1938. 70 l.

Meleg szeretettel, de józan mérséklettel megírt munka. Célja inkább az ismertetés, mint forrás- vagy mintakeresés. Könnyed olvasmány, erősebb kritikai érzék nélkül. Gondosan számba veszi Frankenburg összes műveit, de pl.

a Kisfaludy-Társaság kéziratárában lévő önéletrajzról nem tud. Pontosabb a reá vonatkozó irodalom egybeállításában. Az életrajzhoz kapcsolja a Frankenburg-kör rövid történetét is.

K. N.

Moldvai Klára: Az 1870-es évek irodalmi élete. Budapest, Athenaeum. 95. l.

Az újabb doktori disszertációk között a XIX. századnak már két évtizede kapott különválasztó képet: a 60-as évek Bikácsi László, a 80-asok Kokas Endre dolgozatában. A köztük lévő ürt akarta kitölteni az előttem lévő munka, okulva amazoknak egyoldalúságain, Sós Margit pécsi disszertációjának (Arany János irodalmi ellenzéke) erőltettségén is.

A kort, amelyet megvilágít, átmeneti kornak jelzi. Az irodalmat formáló mozzanatok között a centralizációnak jelentőségét érzi a legfontosabbnak, ennek következményeként állapítja meg az évtized irodalmának dilettantizmusát és industrializmusát. Igazolja ezt a hetvenes évek íróinak életpályájával, a könyvkiadás üzletszerűségével és a színház ízlésének romlásával. Részletesen ismerteti a hetvenes évek pozitivistá tudományosságát, ennek az új korszellemnek érvényesülését az Akadémiában. Éles szemére vall, hogy meglátja ennek a pozitivizmusnak magyar útját is, amikor Pauler székfoglalója mellé odaállítja Salamon Ferenc magyarabb programját. Szól az irodalomtörténet pozitivistá hajtásairól is, különösen Heinrich Gusztáv jelentőségét hangoztatva ebben. (Bár a Régi Magyar Költők Táráról tévesen mondja, hogy Heinrich szerkesztésében jelent meg.) Még a népi termékek iránt való érdeklődésben is új irányt vet fel — a szerző érdekes megfigyelése szerint — a pozitivizmus. Az írók rétegződésében az ellenzék egyetlen közös alapjának az Akadémia elleni gyűlöletet látja. Úgyes és találó az ellenzékiek csoportba különítése is: az egyik rész a kiegészítés ellenzékében egy, a másik a klasszikus mértéktartás elítélésében, a harmadik az eredetiség mindenek felett való hangsúlyozásában. Külön is becses ennek a fejezetnek az a része, amelyben kiadatlan levelek alapján Reviczkyt jellemzi. Megvizsgálja ennek az irodalmi ellenzéknek álláspontját Arannyal szemben; itt is három csoportot lát: azokét, akik lelkesen tisztelték, akik Arany klasszicizmusának dogma-ereje ellen lázongtak, és akik egyszerűen természetüknél fogva voltak elfogultak vele szemben.

Megfigyeli a külföldi irodalmi hatásokat: úgy látja, hogy e korban egyoldalú orosz-francia hatás érvényesül. A kritikának és közönségnek nagyobb a megértése az orosz hatás és irodalom iránt; szépen fejtegeti Turgenyev hódítását, s új benne, amit Vértesi Arnoldról e kapcsolatban mond. A francia irodalom térfoglalása mégis erősebb, de leginkább a biedermeier-realizmusé. Kiemelendő e fejezetben a Jules Janinról írt lap.

Következő fejezete a nemzedék önszemléletében és kortudatában mutatja be az évtizedet. Előbb a bírálók állásfoglalását adja, köztük nagyon sikerülten Asbóth Jánosét; aztán bemutatja a nemzeti színezet, illetve a tiszta irodalmiság szempontjából felvetődő elítélését a kornak. Az ízlésváltozás tüneteinek egybeállítása alapján kimondja, hogy erjedésben lévő kor irodalma van előttünk. Rámutat a műfajok divatjának megváltozására (— nagyon finom, amit a verses regény divatjának magyarázatául mond —), a szépprózában a rajzdivatra, s a költők egy jellegzetes részénél a stílusromantikára. De forrongást konstatál a tartalomban is: a haza fogalma eltolódik az egyén

felé, a kéz világnézet helyett kiegyensúlyozatlanság, meghasonlottság vezeti őket.

Sok találó megfigyelés, az irodalom hagyományainak kegyeletes tisztelete, alapos adatkészlet, józan latolgatás jellemzi a dolgozatot. K. N.

Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra. (1800—30.) Minerva-könyvtár, 130. sz. Budapest, 1938. 107 l.

A magyar cenzúra történetének érdekes korszakát tekinti át a tanulmány, azt a korszakot, amelyben a legszigorúbb volt a szellemi határzár Magyarországon. Ismerteti a rendeleteket, élesen elválasztva azokat, amelyek nem léphettek életbe itt, azoktól, amelyek csakugyan irányították a cenzori munkát. Megvilágításul az Orsz. Levéltár aktái nyomán elmondja néhány könyvnek a sorsát. A rendeletismertetés nem egyszer helyesbíti Ballagi Gézőnek különben úttörő munkáját. Példái között különös figyelmet érdemel a regények eltiltása, a Fessler-könyvek sorsa, a katolikus egyház szellemét sértő iratok megítélése a cenzor és a nemesi hivatalnokok bírálaiban. Bessenyei tan-köteményének, a Természet világának eltiltása, stb. Általában, sok új adat teszi értékkessé a tanulmányt. L. J.

Friedländer Sára: Saphir Móric Gottlieb. (Tanulmány a zsidó asszimilációs törekvések kezdeteiről.) Minerva-könyvtár, 139. Budapest, 1939. 109 l.

Az értekezésnek valóban az alcímben jelzett szempont adja meg az értékét: Saphirban egy jellegzetes típust mutat be, az érdekből asszimilálódó zsidót, akit azonban felvilágosodott szelleme állít szembe az ősi zsidó szellemiséggel. Ezért elsősorban magát az embert világítja meg, jellemének kifejlődését, sorsának hatását egyéniségére, a társadalmi viszonyok befolyását életkörülményeire. Ennél a pontnál viszont érdekesen szemlélteti, hogy maga a kor milyen szellemiséget és elhelyezkedési lehetőségeket kényszerített Saphirra, benne általában az íróra. Józan kritikával nézi hőse jellemét és cselekedeteit, gazdag forrásanyaggal dolgozik; de kritikájában nem megy olyan messze, mint Grillparzer, aki Saphirban „a zsidó recenzensnek, sőt magának a zsidóembernek típusát” látta. Magyar szempontból abban látja érdemét, hogy magyartárgyú írásaival felkeltette az érdeklődést Magyarország iránt. L. J.

Doskár Éva: Hegel magyar utókora. (Minerva-könyvtár, 132. sz.) Budapest, 1939. 90 l.

A kis tanulmány először Hegel tanításainak német visszhangját ismer-teti; azután Tarczy Lajos pápai tanár összeütközését felsőbbbségével hegelianus tanai miatt; a Hegel-követők között szól Szeremlei Gáborról, Taubner Károlyról, Warga Jánosról, Erdélyi Jánosról. Hegel szellemének nyomát véli felfedezni Madách művében is. Erdeme: a körülményes tájékoztatás. L. J.

Budapesti Szemle. — 1939. 734. sz. Rédey Tivadar: *A főváros színházi világa Paulay Ede halálakor.* „Paulaynak legfőbb érdeme az, hogy azt a fél emberöltőnyi időt, melyen át a Nemzeti Színház élén állott, olyan szilárd alapok lerakására fordította, aminőkhöz fogható jó hagyomány megteremtésére máskor és másnak alkalom sem kínálkozott volna, s amelyeket az azóta elviharzott, válságos félévszázad sem ingathatott meg.“ — 736. sz. Voinovich Géza: *Az irodalom mai helyzete.* „Vannak ma is, szerencsére nálunk is, külföldön is, kitűnő írók, jeles művek, — de az irodalom tömege mindenütt elsekélyült. Az író, ismerve közönségét, meg sem írja azokat a lapokat, melyeket a mai olvasó unottan átforgatna. Az előadás általában eleven, ötletes, közvetlen, anélkül, hogy egyéni volna; az elbeszélő stíl jeles íróink példáján úgy ki van csiszolva nálunk, mint húsz-huszonöt évvel ezelőtt a franciáknál a vigjátéké: a forma csinja, a szellemes stíl készen várja az olvasót. E mögött a művészi kiképzés egyéb ága és a tartalom elmarad. Olykor pontos és finom megfigyelések állnak sorba, de többnyire eleven pillanat-felvételek maradnak, ritkán szövődnek cselekménnyé. A lélek elemzése szinte száműzötté vált, a gondolatokkal együtt. Lomtárba került a humor és a szatíra esetje. Egy újfajta szobaköltészet alakult ki; az író, mint régebben a tájfestő is, a szobájába zárkózva dolgozik, ott idézi fel az élet képe mását. Az író letesz festésről, leírásról, ezzel a hangulatok rajzáról is. Az ember éveken át olvashat regényeket, elbeszéléseket s nem talál egy tájképet, egy természet-leírást; csak az erdélyi írók tesznek kivételt; ők jobban együtt élnek tájjal és néppel, onnan kölesöznik előadásuk zamatát, színeit, humorukat. — 737. sz. Gyomlay Gyula: *A felolvasó- és szavalóművészetéről.* Tanulmány a magyar kiejtés, hangsúly és hanglejtés kellékeiről. — 738. sz. Solymossy Sándor: *A népmesék eredetkérdéséhez.* „Nem egyetlen népfaj régi hitvilági elemeit keressük többé a mesékben, hanem amaz általános ősemberi hiedelmek nyomát, amelyekről alig tudnánk valamit, ha a mai ősellapotú (primitív) néptörzsek hitvilágában, mondahagyományában megőrizve nem találnók annak rokon-elemeit s nyomukban rá nem ismernék mai babonáink egyik-másikára.“ Ennek igazolása a Kis gömböc és a Hüvelyk Matyi meséjének eredet-kimutatása.

Debreceni Szemle. — 1939. ápr. Molnár Pál: *Kölcsey és Debrecen.* A kollégiumban kapott szilárd megalapozást Kölcsey világnézetének két legfőbb alappillére: a nemzeti érzés és a történeti szellem. Annak, hogy a kollégium mennyire elismerte nagy tanítványának értékét, jele, hogy a 21 éves ifjút jogtanárnak hívta meg. A lelki eltávolodást Kölcsey és a város között a kor szelleme hozta meg. De az ellentét ellenére a lélek, az ösztönök mélyén, az öntudat számontartása nélkül is egyek maradtak magyar és kálvinista jellemükben. — Juhász Géza: *Tamási Aron.* A Jégtörő-könyv kapcsán meleg méltatás Tamási íróművészetéről. Ítélete: Háború utáni irodalmunknak Tamási a legeredetibb, legnagyobb regényírója. — Molnár József: *Adalékok Debrecen multjához.* A hajdúnánási ref. gimn. hajdúmuzeumának új kéziratos szerze-

ményéről; abban: Bartha Boldizsár Rövid Krónikája, Pósalaki János latin declaratiójának magyar szövege (1696) és néhány történeti jegyzet. — Kozma Antal: *Az „Agence de Paris“, Zola és Jókai.* Idézi Jókai nyilatkozatát a Dreyfus-per kapcsán, Zolának Jókairól mondott szavait, az „Agence de Paris“ szerepét Zola magyar rokonszenvének növelésében, Zola nyilatkozatát Jókai második házasságáról és a tervezett találkozás adatait.

Erdélyi Helikon. — 1939. 5. Lakatos István: *Az első magyar dalmű.* Ilyennek ugyan Chudy József Pikkó hercegét szokták emlegetni, de annak zenéjét nem ismerjük. Így jogosabb Ruzitska József operájánál kötni ki, a Béla Futásánál. Ezt a régi kolozsvári Farkas-utcai színházban mutatták be 1822. dec. 26-án. Ennek zenei elemzését adja a cikk.

Hadtörténelmi Közlemények. — 1939. 1—2. sz. Markó Árpád: *A francia forradalom és a napoleoni idők magyar katonája.* A felvilágosodás szellemeinek első megnyilvánulása a magyar hadseregben a Brahova mellett táborozó ezredek felirata 1790. jún. 18-án. Ez azonban valószínűleg politikusnak, nem a hadseregnek írása. Második a Graeven-huszárezred tisztjeinek felirata 1790. június 30-án. Ennek a célja: az országgyűlésen keresztül értetni meg az uralkodóval, hogy vannak a legfelsőbb hadvezetőségnek olyan intézkedései, melyek magyar szempontból sérelmesek. Mind a két írás a királyhű, de erősen magyar lélek megnyilatkozása; forradalmi szellem nincs bennük. A forradalmi tanok megismerésének két útja volt: a francia fogságból hazakerült magyar foglyok és a francia seregből nálunk rabságban tartott foglyok. Az első útra vall az „Egy magyar katonának feljegyzései“ 1792-ből, de ez nem katonának, hanem Abaffynak egy katonára adott írása. A másik útnak nincs semmi nyoma; sőt adataink vannak arra, hogy a katonaság is részt vett a forradalmi eszmék elleni propagandában. Ennek bizonyására idéz két verset 1796-ból.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1939. 1. Császár Elemér: *A Karthausi.* (Mutatvány A Magyar Regény Történetének új kiadásából.) — Pukánszky Kádár Jolán: *A drámabíráló bizottság.* A drámabíráló bizottság magyar különlegesség, a magyar viszonyok hozták létre. A szokás csaknem a Nemzeti Színház megnyitása óta élt. 1837-ben Fáy és Rosty Albert intézték, Bajzával karöltve. Az 1840. évi törvény a bírálatot a kormányzó választmányra bízta. Ez az Akadémia négy tagjából és három színészből alkotott bizottságot kért fel erre. Ez az összetétel 1846-ig maradt meg. (A bizottság munkájára jellemző, hogy a névtelenül beküldött Csongor és Tündét elutasította!) A jogos elégedetlenség 1846 elején új szervezést sürgetett ki; ebben nyolc író és nyolc színész kap szerepet. Az új szabályzat értelmi szerzője Bajza. A következő évben azonban már módosítani kellett a szabályzatot. Okot erre a színi hatás problémája adott. — Solt Andor: *A színszerűség uralma drámai irodalmunkban.* Az irány azzal függ össze, hogy színészfóráink lassanként fölibe kerültek az irodalomnak. A legkimagaslóbb köztük: Szigligeti Ede. Vele emelkedik a színi hatás a dramaturgia törvényei közé. A tanulmány ebből a szempontból tekinti át Szigligeti műveit, elsősorban a népszínműveket. Majd rámutat a bűnügyi rémdrámák divatjának kapcsolatára ezzel a dramaturgiai elvvel. — Adattár. (*Czuczor Gergely drámabíráló munkássága.* [A bizottság jegyzőkönyvéből közli a bírálatokat.] — *A lengyel*

király magyar tábori papjának könyve hazája romlásáról. [Fejérdi Márton Dialógusának ismertetése 1603-ból.] — *Kolosvár Síralmi.* [Kéziratos ének, Bokros Jaj Szó Kiáltás, a három kolozsvári tűzvészről, 1699.] — *Adalékok a Nemzeti Színház történetéhez.* [A Dobsa-féle memorandum ügye 1861-ben.] — *Rabener szatirjának ismeretlen fordítása.* [Mészáros Ignác fordítása, 1784.] — *Adalék a német költészet hatásához.* [Révai Amalthea-gyűjteményének egyik ismeretlen szerzője a Lyr. Blumenlese-ből fordított le két dalt.] — *Adalék Mészáros Ignác életéhez.* [Secretariususa volt gr. Batthyányi Károlynak is.] — *Erdélyi János regénytervezete.* [Kéziratostervvázlat 1845-ből. A regény bonyodalma egy gyermekcsere; célzata a népnevelés sürgetése. Az érdekességet a háttér, a lengyel forradalom fokozná.] — *Történeti tárgyú kéziratok teljesebb szövege a sárospataki könyvtárban.* [Cserei Históriaja, Pulai István műve a szatmári békéről és Roznyai Dávid történeti maradványai.] — *Adalék Poots András munkásságához.* [A fogságában írt támadó vers Szathmári Ábrahám ellen szól. Kézirata a pataki könyvtárban.] — *Vörösmarty ifjúkoi fordításkísérletei.* [A Brisits kiadásában eredetinek jelzett darabok közül néhánynak megállapítja a forrását.] — *Vas Gereben levele Májer Istvánhoz.* 1864. május 25. — *Csiky Gergely levele Bartók Lajoshoz.* 1878. március 10. — *Újabb adatok Jókai forrásaihoz.* [A Kőszívű Ember Fiai és az Egy Az Isten egy-egy részletének forrása.] — *Néhány szó a magyarországi Robinzon-nyomokhoz.* [Katona Zsigmond feljegyzésében 1800 tájáról, és a nagyenyedi kollégium egyik e korból származó kézirata: Az ifjabb Robinson.] — *Agai Adolf levele Bulla Jánoshoz.* 1878. június 7. — *Egy XVI. századi házasekről.* [A RMKT. VI. 264. lapján közölt vers a RMKT. II. 120–124 lapján közzétett Batizi-versnek egyik részlete.]

Katolikus Szemle. — 1939. július. Kunszery Gyula: *Az új életre támadt Tragédia.* Vizsgálja az okokat, amelyek Madách művének színpadi diadalait magyarázzák. A magyarázatot a korszellemben találja meg.

Kelet Népe. — 1939. 6. Szabó Zoltán: *Asszimiláció és irodalom.* Farkas Gyula könyvéhez fűzött gondolatok. Szerinte Farkas módszere irodalmi szempontból ugyancsak vitatható, hiszen az írónak mégis csak inkább az az alakja érvényes, mely műveiből rajzolódik elénk, mint az, amely a cikkeiből, napi állásfoglalásaiból, irodalompolitikai terveiből és szándékaiból. Farkas eljárásának két következménye van: egyrészt könyve színesebb és felszínesebb lesz, mint az irodalomtörténeti tanulmányok szoktak lenni, másrészt a legtöbb tollára vett íróból éppen azt az alakot mutatja, mely ma ugyan érdekes, de semmiképen sem örökkévaló. A szerző a kor irodalmának társadalomrajzát akarja megrajzolni, a nélkül, hogy az irodalom mögé fölajzolná a kor tulajdonképeni társadalmát. Belesüllyed a politikusok célszerű fogalmi zűrzavarába. Igen nagy kérdés: oka volt a kor sivár szellemi életének az asszimiláció, vagy a kor szellemi életének lendületlensége volt-e oka annak, hogy az asszimiláció oly siváran sikerült? Farkas könyvének veszélyei hatásában fejlődhetnek ki.

Koszorú. — 1939. 4. Raffay Sándor: *Petőfi szobránál.* A mai ifjúságnak azért van szüksége Petőfire, hogy példájából megtanulja, hogyan kell Istentől nyert tehetségeinek gazdagításával és kicsiszolásával készülnie a jövőre.

Láthatár. — 1939. 4. Mokcsay Julia: *Az utódállamok magyar időszaki sajtója*. A statisztikai adatokból megállapítja, hogy Csehszlovákiában és Jugoszláviában politikai hírlapok jelentek meg nagy számmal, Romániában ellenben a magyarság tekintélyes folyóiratirodalommal is dicsekedhetett. — 1939. 5. Biró Vencel: *Erdély székelv püspökei*. (Gondos történeti áttekintés.)

Libanon. — 1939. 2—3. Hevesi Simon: *Gyóni Géza és ódája Kiss Józsefhez*. Idézi: „Mert kő hullott a kis zsidógyerekre, Mikor zengte az első áriát, Az áriát, mely szép volt és magyar volt, S nem volt mögötte félezer magyar hold. Nem volt mögötte csak egy bús zsidónak Gyönyörű érző és vérző szíve. Költőnek, jósnak, búsnak, újítónak Hétszer kell itten vezekelnie. Barna hajad a gyászokban fehér lett, Hanem a csúcst — mégis csak elérted!“ — Keszti Imre: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban*. Farkas Gyula könyvének bírálata zsidó szemzőgből.

Magyar Könyvszemle. — 1939. 2. Halász Gábor: *Justh Zsigmond ismeretlen napló és más kéziratai*. A Nemzeti Múzeum új szerzeményei: Egy regény (Adám), első könyvének kritikái, a Gányó Julcsa színpadi átdolgozása, a Vitakör jegyzőkönyve, Franciaországi Napló, Magyarországi Napló. — Szemző Piroska: *A magyar kölcsonkönyvtárak kezdetei*. Kleinod-kölcsonkönyvtár Sopronban, 1787; Müller olvasókabinétje, 1789; Németi Mihály terve, 1789; Pfundtner kölcsonkönyvtára Sopronban, 1790; Institoris Gáboré Pesten, 1793. — Sárkány Oszkár: *Ismeretlen felelet Pázmány Bizonyos Okaira*. Egy XIX. századból való másolatgyűjtemény őrizte meg, Temetőkert címen. Ennek kapcsán felteszi az értekező, hogy volt a Bizonyos Okoknak egy korábbi kiadása is, melyet F. G. mint a saját művét adott ki.

Pásztortüz. — 1939. március. *Eötvös Karthausijának eredete*. Közli Molnár Alajos levelét Ujváry Lajoshoz. (Pesti Napló, 1871. december 23.)

Protestáns Szemle. — 1939. május. Kutas Kálmán: *Torkos László*. Költményeiben túlsúlyban van a gondolati elem. Költői hangja tiszta, harmónikus, magasságból alászálló és alatról magasságba vivő. — Pap Béla: *Szabó Dezső és a magyar kálvinizmus*. Sz. D. azt mondja, hogy a magyar kálvinizmusnak olyan széles programmú nemzeti hivatása is van, amelyet ha megtagad, önmagát tagadja meg és veszíti el. — Vajda Imre: *Az intellektuális tró*. E címen Szentkuthy Miklós regényírását veszi vizsgálat alá. Az író szerinte nemcsak művének tartalmával kérdezett, hanem formájában is eleven kérdéssé vált.

Theologia. — 1939. 3. Zimándy Pius: *Pázmány Péter a társadalmi kérdésekről*. Az erre vonatkozó nyilatkozatok idézése és magyarázata.

Vasi Szemle. — 1939. 4. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Az itt számbavettek: Váth János, akinek néhány balatoni verse a Balaton határtalan imádatában született, s népdalelemek adják meleg színeit; Joós Sándor, aki túlságosan ragaszkodik az előtte lévő nagy példákhoz; Walthier Eliz, akinek költészete Sopronhoz tapad, ideológiája a mult század érzelgős lírájára vall; Lakos Eta, akinek a népdal játszi ütemeire emlékeztető verseiből kirínak mondanivalói s egyetlen vigaszunkra az szolgál, hogy érdekes formában fejezi ki azokat.

Egy székely népballada történelmi alapjai.

Egy három változatban ismert székely népballada foglalkozik a tragikus sorsú erdélyi felkelő-vezérnek, Várady Józsefnek elfogatásával és kivégzésével. Mindhárom a Magyar Népköltési Gyűjtemény székelyföldi gyűjtése közli s megemlíti, hogy a három változat közül az egyiket Székelykeresztúron, a másikat a háromszékmezei Karatnán ismerik, míg a harmadik több székely faluban ismeretes. A Székelykeresztúron ismert változatban a Várady elfogatására kiküldött német hadnagy cselrel tudja meg annak rejtkehelyét s katonai segítségével fogja el a szeretőjénél, Rofajinénál rejtőzködő felkelő-vezért.¹ A Karatnán ismert változat elmondja, hogy egész Háromszék be van kerítve, hogy Váradyt elfogják s akasztófa alá állítsák. Ez sikerül is: Váradyt bezárják a szentgyörgyi „stokházba“ s rövid idő múlva felakasztják. A ballada utolsó soraiban az ismeretlen költő felhívja Várady nevében a székely legények figyelmét arra, hogy ne higyenek a németnek, mert úgy járhatnak, mint ő.² A harmadik változat magát Váradyt szólaltatja meg. Az elfogott felkelő-vezér a sepsiszentgyörgyi katonai börtönben siránkozik szomorú sorsa felett s búcsúzik hazájától, valamint szeretőjétől, Rofajinétól. A vers írója hasonló sorsot kíván annak a német kapitánynak, aki halálra ítélte Váradyt.³

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban talált katonai és rendőri akták alapján világot vethetünk a ballada hőséne, Várady Józsefnek, életére és arra az utolsó kalandjára, amely halálát okozta. Ezek az akták megmutatják azt a nagy népszerűséget is, amellyel Váradyt a székely nép körülvette s amely halála után ballada-hőssé avatta.

Várady József a szabadságharc bukása után Törökországba menekült s 1853 januárjában Kossuth konstantinápolyi ágensének, Gaál Sándor ezredesnek megbízásából Bukarestbe ment, hogy alkalmas időben onnan Erdélybe szökhessék és a székelyeket egy új magyar forradalomra megszervezze. Kossuth és társai reménykedtek 1852-ban, hogy az orosz-török konfliktus, mely a krími háborúra vezetett, európai háborúvá válik s ebben Oroszország oldalán Ausztria is részt fog venni. A magyar forradalmárok terve az volt, hogy török segítséggel tűzik majd ki a forradalom zászlóját s addig is, míg ez megtörténhetik, előkészítik a forradalmat. Várady pontos megbízatása az volt, hogy erős székely szabadsapatot szervezzen az erdélyi határszélen, amely fogadhassa Kossuthot és kísérőit, ha azok Havasalföld felől törnek be az országba.⁴ Evégből 1853 augusztusában egyik kárpáti szoroson át a Székelyföldre jött s Erdővidéken megkezdte a szabadsapat szervezését. Székelyhelye az erdővidéki Bibarcfalva község volt s párthíveit Csík, Háromszék

¹ Magyar Népköltési Gyűjtemény. 1882. III. 94 l. (Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése.)

² U. o. 96. l.

³ U. o. 97. l.

⁴ Wien, Staatsarchiv. Gendarmerie-Departement. 997—1853.

és Udvarhely vármegyéből toborozta. A székely legényeket, akik hajlandók voltak belépni a szabadsapatba, a „láthatatlan magyar kormány“ nevében eskette fel s az oláh fejelelémségekből hozott puskákkal fegyverezte fel. A szabadsapat a Bibarcfalva mellett fekvő Farkasmező-erdőben volt október 6-ig, amikor a katonasággal megerősített osztrák csendőrség szétkergette őket s legnagyobbbrészüket letartóztatta.⁵

Várady néhány bizalmas hívével együtt elmenekült s öt hónapig rejtőzködött különböző székely falvakban, míg végre 1854 márciusában elfogták s a szépszentgyörgyi haditörvényszék halálra ítélte s április 6-án kivégeztette.⁶

A felkelő-vezér népszerűsége a székely nép közt igen nagy volt. A nép elégedetlen volt a kormányrendszerrel s Váradyt mint az új felszabadító háború első hírnökét tekintették. Ez magyarázza meg azt, hogy hónapokon keresztül rejtegették a katonai hatóságok elől, melyek mindent megtettek arra, hogy a veszedelmes forradalmárt kézrekeríthessék. Összeesküvés kísérlete elhamarkodott volt és sok párthíve súlyos börtönnel fizette meg forradalmi tevékenységét. Ez azonban nem tette kisebb Várady népszerűségét s alakjából balladai hős vált, aki megtestesítette a székely népnek a szabadság iránti törekvését és ellenszenvét az elnyomó abszolutizmussal szemben. *Lengyel Tamás.*

Tömörkény István kiadatlan verse és emléksorai.

A Szeged-vidéki nép életének kiváló rajzolója ifjú éveiben versírással kezdte. Első ilyen írása Steingassner István aláírással maradt fenn. A költeménynek az is egyik érdekessége, hogy a második fennmaradt Tömörkény-vers. Az *Este* című, 1895-ben íródott verset Cserzy Mihály közölte: *Tömörkény István kiadatlan verse* (Temesvári Hírlap, 1917. 112. sz.). Az emlékkönyvi vers, bár formailag kiforratlan, sok érdekes gondolatot tár föl azokból melyek a 18 éves ifjút foglalkoztatták. Az emléksorokban viszont több a keresett pátoasz. A szövegeknek az a jelentőségük, hogy érdekes lélektani adalékok egyik legnagyobb népi ábrázolónk fejlődéséhez.

1.

E csinos könyv itt fekszik előttem,
Mit írjak bele: gondolkodom.
Izléses emlékkönyv; sárga arabeszk,
Fényes acél pajza veres alapon.
Velin papirjai szép rendeltetése:
Ismerős sorokat rejteni egy lapon.

S talán jól teszed, hogy gyűjtöd őket;
Tán nem teszed jól, kedves rokon.
... Eh, az „emlékkönyvek százada“ kívánja,
Hogy e könyv ott legyen asztalodon.
... Végre is utat nyit az emlékezésnek
S mellette merengsz majd a hajdanon,

⁵ U. o. Gendarmerie-Departement. 72—1854.

⁶ U. o. Gendarmerie-Departement. 690—1855.

Most, ahol állasz, élted tavaszán
 Eszedbe sem jutna ez talán soha!
 A jövőnek élünk, oh, az szent igaz;
 De ki gondol arra? Arra a korra!
 Hiszen tavasz van, virágos tavasz,
 Meleg verőfény, virág bibora...

S regényes minden. A játszi szellő
 Arcodhoz csapja lágyan fürtidet
 S te vidáman nézesz a jövőbe elé,
 Mely messze ködből hiva integet.
 Azt hiszed, hogy a jövőbe néztél,
 Pedig csalóka ábránd, képzelet.

Majd, majd. Idővel eljön a nyár is,
 Nem lesz akkor már regényes minden;
 Tűző napsugár rásüt a ködre,
 Ossiáni fátyol oldala lebben
 S bár már nem nézel erőssen előre,
 Körvonalakat látsz meg a ködben.

S eljön az ős. Eljön a tél is,
 E kettő között úgy sincs átmenet,
 S ha nem lesz már a jövőbe nézned,
 Visszafelé csapong a képzelet.
 Elmédbe gyülemd elmúlt ifjúságot
 S boldoggá tesz az emlékezet.

S mondd! majdan akkor, ha lelked
 A mára csaponga visszajár,
 Mint régen elhagyott berekbe
 A más hazákba repdesett madár,
 Kit visz elődbe? Azokat, akik
 Könyvedbe írtak, vagy kire talál?

Az utolsót! S kire fog találni?
 Arra, ki egykoron lelkedbe írt.
 A több, ha volt száma légió,
 S írt könyvedbe, mit csak írni bírt,
 Feledve lesz... Ah, feledve minden!
 ... *Emlékszel arra, ki lelkedbe írt!*

Szegeden, 1885. November havában.

Steingassner István.

2.

Emléksorok Burger Gusztinak.

Mikor a nap felveri fényes sugarát a nyári reggelen, olyan, mint az élet, mint a gyermekélet. A sugárküllők vidáman csapódnak le a földre, fény támad az árnyék helyén, örül neki minden, mint egy kacagó, vidám porontynak. A nap halad fölfelé. A délelőtti felhők közt küzdve tör utat magának, s bár olykor elveszi fényét a sötét fölleg, csakhamar előviláglik ismét. És mint élte delén levő férfiú ér föl a zenithre, a sugarak erősek, égetők, mint egy meglett ember erélye. Délmúltával újra küzd az árnynyal, de fénye előtör mindég, mint ahogy előverődik fénye a rongyba takart gyémántból a sugárnak, amit a természet beléje oltott. És napáldozatkor, mikor lehajtja árnyas, homályos sátrát az esti alkony, a vénhedt nap mosolygó, ártatlan sugarai

végigsiklanak még egyszer a földön, aztán eltűnik a föld alá, hogy meghaljon. Mint ahogy meghal egy haldokló öreg ember, kinek becsületes öreg életén, nehéz rögös útján, midőn a halál kapujától visszatekint, csak mosolygó üdvöt, becsületes ártatlanságot talál. Ez a tiszta élet!

Szeged, 1886.

Tömörkény.

Mind a sógora (nővérenek férje), Burger Gusztáv emlékkönyvébe írt vers, mind az egy évvel később keletkezett ugyanahhoz írt emléksorok a Burger-család hagyatékából kerültek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratárába.

Kozocsa Sándor.

Elhúnytak.

BALOG (1899-ig Blau) HENRIK, dr. hírlapíró, szül. Szegeden 1880-ban, megh. Bpen 1939. június 2-án. — R. kat. Már mint fiatal jogász szegedi lapokba írogatott, így 1907. párizsi leveleket a *Szegedi Hírl.*-ban. Az 1914—8. háború folyamán Przemyslbe került s az egyik kitérés alkalmával megsebesült. A háború után Bpre költözött s előbb a *Szózat*, majd az *Est*-lapok közgazd. cikkírója volt. Riportokat is írt. Tárcája: *Debrecen* (1906). Balogh-nak is írta nevét.

BARANY GERŐ, dr. iur. et sc. pol., c. államtitkár, ny. min. osztályfőnök, szül. Désen (Szolnok-Doboka vm.) 1878. január 9-én, megh. Bpen 1939. május 2-án. — R. kat. Szülők: B. Lukács, Novák Sarolta. Jogot Kolozsvárt és Bpen, filozófiát Lipcsében hallgatott. 1900. lépett a vallás- és közokt. minisztérium szolgálatába s 1934 körül nyugdíjazták. 1926-tól a közgazd. fakultáson, utóbb a József műszaki egyetemen a filozófia meghívott előadója volt. 1896-tól írt tárcákat és filozófiai cikkeket kolozsvári, bpi és szegedi napi, heti és szaklapokba, 1918. VI. 1—1922. XII. 31. szerk. a *Hicatalos Közl.-t.* Főművei: *Bűn és bűnhődés*. Bp., 1905. (2. kiad. U. o., 1906). — *Philosophiai essayk.* U. o., 1910. — *Ethikai előadások.* (Néptan. Kta. 51/2.) U. o., 1915. — *Az ethikai világtrend útjelzői.* U. o., 1925.

BELANYI TIVADAR, ny. áll. tanítókép. tanár, szül. Paláston (Hont vm.) 1854. november 9-én, megh. Pozsonyban 1939 júniusában. — A tanítóképzőt Esztergomban, a Pedagógiumot Bpen elvégezvén, 1872—1915. mint keszthelyi polg. isk., majd csáktornyai s végül pozsonyi tanítókép. tanár működött. 1872 óta írt tárcákat, verseket és ped. cikkeket főleg keszthelyi, zalamegyei és pozsonyi lapokba.

BIGNIO GYULA (nemes), hírlapíró, szül. Pusztamonostoron (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) 1876-ban, megh. Bpen 1939. május 3-án este 10-kor. — R. kat. Szülők: B. Gyula, Beniczky Etelka. Mint kereskedelmi tengerész háromszor hajózta körül a Földet s egyik útja során hosszabb időt töltött az Északamerikai Egyesült Államokban, ahol tengerészkapitányi vizsgát tett. 1911 óta m. parti szolgálatot teljesített. Az 1914/8. háború kitérése után a MFTR központjába nyert beosztást, majd a bpi szfőv. idegenforgalmi hivatal tisztviselője volt. 1924 körül állandó munkatársa lett a *P. Hírl.* sportrovatának. 1910 óta írt tárcákat s főleg útirajzokat kül. bpi napi- és heti-

lapokba, főleg a *P. Hírl.*-ba. — Munkája: *Idegen lobogók alatt a világ óceán-jain.* Bp. (1926), 3 füzet.

BRÓDY LAJOS, dr. iur., udv. tanácsos, szül. Miskolcon 1857-ben, megh. Bpen 1939. június 5-én. — Izr. Főmunkatársa, majd főszerkesztője volt a *N. P. Journal*-nak. — A Hungaria ny. r-t. jubileumára írt visszaemlékezése a *Hatvan esztendő* (Bp., [1933]) c. kiadványban.

DITTRICH VILMOS, dr. phil., ny. gimn. tanár, szül. Bpen 1876-ban, megh. u. o. 1939. április 1-én. — R. kat. konvertita. 1900—22. a Nőképző-Egyesület leánygimnáziumában, 1922/25. a kispesti, 1925/27. a bpi V. ker. áll. gimn.-ban és 1927/34. a VIII. ker. áll. reálgimnáziumban tanított. Röviddel halála előtt félévet az Északamerikai Egyesült Államokban töltött. Könyvismertetései: *EPhK.* (1905), *IK* (1910). — Munkái: *A nagyidai cigányok.* Irodalomtört. tanulm. Bp., 1898. — *A m. írásbeli dolgozatokról.* Klny. a nőképző leánygimn. értes.-ből. U. o., 1907.

DURA MÁTÉ (daltényi), ny. szföv. kezelőfőtiszt, szül. Hódmezővásárhelyen 1859. szeptember 8-án, megh. Budapesten 1939. március 30-án reggel 7 órakor. — Ref. Szülők: D. József, Dorka Erzsébet. Tanulmányait szülővárosában, Nagykőrösön és Bpen 1888. elvégezvén, előbb a honvédelmi minisztériumban, 1896. II. 16-tól a székesfőváros szolgálatában állott. 1878 óta írt verseket, novellákat, kritikákat és ismertető cikkeket bpi napi- és heti, valamint ifjúsági lapokba. 1889. a *Nemz. Hírl.* irodalmi rovatvezetője lett. 1892. XI. megindította az *Egyesületi Hírlapot.* — Munkái: *Szöke Dunapart-ról.* Versek. Bp., 1889. — *Új élet.* Újabb költemények. U. o., 1891. — (A két kötetet ism. a B. Szle 1893:76. köt.) — *A legszebb m. népdalok.* U. o., 1896. — *A m. nép szavaló-könyve.* U. o., 1898. — *Rajongás.* Költemények. U. o., 1899. — *Szerelmesek könyve.* Költemények, gondolatok..., levelninták, felköszöntők, társasjátékok... kincsesháza. U. o., 1900. — *Magyarok daloskönyve.* A legszebb... szerelmi-, dévaj-, hazafias-, bor-, elbeszélő- és katonadalok kincsesháza. U. o., 1906. (A M. műv. lexikon szerint 21.000 péld.-ban fogyott el.)

KOZMA IMRE, kelenvölgyi el. isk. igazgató, megh. Bpen 1939. június 24-én 52 éves korában. — Meséi és ifj. elbeszélései 1913-tól: *Az En Ujs., Jó Pajtás, P. Napló* stb. — Munkái: *Petőfi szülei.* (Ifj. Színjátékok, 31.) Bp., [1921]. — *A m. zászló.* (U. o., 38.) U. o., [1921]. — *Levél a mennyországba.* (U. o., 41.) U. o., [1922]. — *A Zrínyiek földjén.* (U. o., 57.) U. o., [1927]. — *Elbeszélések.* (A M. Nép-Kta. 18.) U. o., [1929]. — *Szindarabok műkedvelőknek.* (U. o., 26.) U. o., [1929]. — *Az életből.* (U. o., 36.) U. o., [1929]. — *Szülők iskolája.* Előadások. U. o., 1934. — *Kis emberek mese-könyve.* U. o., [1938].

MAGYAR ELEKNÉ, l. *Visy Mária.*

MARKOVITS BALINT (Kálmán), dr. theol., cisztercita áldozópap, szül. Székesfehérvárt 1871. június 29-én, megh. Balatonfüreden 1939. májusában, hosszú szenvedés után. — Minket érdeklő munkája: *Az egyház kegyelete a halottak iránt.* Eger, 1902.

MÓCZÁR JOLÁN (Szerlemhegyi Tivadarné, jászárokszállási), ny. gimn. tanár neje, szül. Kiskúndorozsmán 1864. december 13-án, megh. Bpen 1939.

június 25-én. — R. kat. 1880. ment férjhez. — Elbeszélései, regényei és cikkei: *Kép. Családi Lapok* (1889, 92), *M. Szle* (1903), *Turisták Lapja* (XI. évf., Bolyongások a Tátrában), *A Hét* (1904), *Orsz.-Vil.* (1908, 10), *P. Hirl.* (1913. Ime, az ember! Reg.) Utóbb sokat fordított németből és angolból kül. napi- és hetilapokba. — Munkái: *Regék az északi tenger mellől.* Bp., 1903. — *Kötélbe vert igazság.* U. o., [1920]. (Először P. Hirl. 1919/20.) — *Nagy idők koldusai.* Reg. U. o., [1921]. — *A társalgás művészete, vagy amit minden művelt embernek tudni kell.* Hazai és külf. kútfők nyomán. U. o., é. n.

MOHL ADOLF, pápai prelátnak, c. apát, prépost-kanonok, a Szt. István Akad. r. tagja, szül. Lövön (Sopron vm.) 1855. február 25-én, megh. Győrött 1939. április 15-én. — Középkiskolát Sopronban, a teológiát Győrött végezte. 1878. pappá szenteltetvén, hat évig Kismartonban káplánkodott, 1884. lorettói, 1902. tatai plébános és alesperes, 1910. tatai c. apát, 1916. soproni órkanonok, 1920. Sopronban a káptalani plébánia adminisztrátora, 1926. győri kanonok, 1937. szentadalberti prépost s 1938. pápai prelátnak lett. A Szt. István-Társ. tud. osztálya 1904. választotta r. tagjai sorába. — 1883 óta írt verseket, cikkeket, szentbeszédeket és ifj. műveket kül., főleg kat. jellegű lapokba és folyóiratokba. — Szépirod. jellegű munkái: *Betegek könyve.* Kismarton, 1887. (2. kiad. Győr, 1902.) — *A Miklós országában.* Gyermekmese. Győr, 1888. — *A jó gyermek.* U. o., 1890. (2. kiad.) — *Jézus születése* Karácsonyi pásztorjáték. Népiratkák, 86.) Bpest, 1894. — *Mondák Kismarton vidékéről.* Győr, 1900. — *Karácsonyest.* (Népiratkák, 188.) Bp., 1902. — *Itt a Miklós!* Pásztorjáték. (U. o., 189.) U. o., 1902. — *Bethlehemi asszonyok.* 1888. — *A jó gyermek.* U. o., 1890. (2. kiad.) — *Jézus születése.* Karácsonyi pásztorjáték. (U. o., 191.) U. o., 1902. — *Aprószentek.* Karácsonyi pásztorjáték. (U. o., 192.) U. o., 1902. — *A szent kereszt legendája.* U. o., 1902. — *Az Úr Jézus nevében.* Beiktató és beköszöntő egyh. beszédek. Győr, 1902. — *Nyugatmagyarors. mondák és mondafélék.* U. o., 1926. (1000 péld.) — *Tündöklő csillagok Arpád házának egén.* (Versek.) U. o., 1938. (Nagyrészt Pap bácsi álneven.)

NÉMETH MIHALY, hírlapíró, megh. Hódmezővásárhelyen 1939. június 13. án. — Fel. szerkesztője volt a *Vásárhelyi Újság*-nak.

PALASTI (1897-ig Pécsvári, 1896-ig Privári) GYULA, ny. szföv. leánygimn. tanár, szül. Szegeden 1871-ben, megh. Bpen 1939. május 24-én. — Egyetemi tanulmányait Bpen és Kolozsvárt elvégezvén, mint m.-latin szakos piarista tanár Kolozsvárt, 1895/98. Magyaróvárt, 1898/908. Bpen, 1908/13. Vácott működött. 1913—34. a székesfőváros szolgálatában állott s a II. ker. f. keresk. isk.-ban, a VIII. ker. főreálisk.-ban, a Szilágyi Erzsébet s végül a Ráskai Lea leánygimnáziumokban tanított. — Ünnepi beszédeket, ódákat, lírai verseket s egy drámai költeményt is írt. — Munkája: *Emléklapok a kegyes. iskolák 300 éves jubileumáról.* Győr, 1898.

PATAJ (1881-ig Fischel) SANDOR, dr. iur., hírlapíró, szül. Tirnovóban (Bulgária) 1863. március 17-én, megh. Bpen 1939. április 14 én, hosszú szenvedés után. — Ref. konvertita. A jogot elvégezvén, előbb Zomborban, 1920—32. Bpen folytatott ügyvédi gyakorlatot. Bpre költözése után a *Pester Lloyd* törvényszéki rovatvezetője lett. Elnöke volt a Voltaire-Egyesületnek. — Cikkei, eredeti és fordított versei 1882 óta föv. és bácskai hírlapokban

és folyóiratokban. 1901. megindította Zomborban az *Igazság* c. folyóiratot. — Verskötetei: *Egy kritikus dalai*. Bp., 1892. — *Versei*. A „Kritikus dalai“, 2. kiad. U. o., 1900. — *Század vége*. Újabb versek. U. o., 1905. — *Böngészés*, U. o., 1935. — Allítólag színdarabokat is írt.

RETI (1891-ig Rosenberger?) ÖDÖN, ny. ipariskolai tanár, a Dugonics-Társ. tagja, szül. 1871-ben, megh. Mátyásföldön 1939. április 14-én (tem. n.). — Aradon működött. — Tárcái és elbeszélései: *Aradi Közl.* (1902,13), *Nagyvárad* (1912), *Nyugat* (1912—). — Munkája: *Zorka*. Reg. Bp., [1923]. (Előszőr: Nyugat, 1912.)

REVÉSZ VIDOR, dr. med., a Park Szanatórium ig. főorvosa, megh. Bpen 1939. május 1-én. — Tárcája: *Világ* (1915).

SZACSVAY IMRE (szacsvai és esztelneki), a Nemz. Szính. örökös tagja, szül. Irsán (Pest vm.) 1854. október 10-én, megh. Bpen 1939. május 23 án hajnalban. — R. k. Atyja: Sz. Ágoston, a keleti vaspálya felügyelője. Színi iskoláit Bpen 1871/74. elvégezvén, 1874/84. vidéken, főleg Kolozsvárt játszott. 1884—1913. a bpi Nemz. Szính. tragikus színésze volt. — Nyugalombavonulása után számos visszaemlékezést, tárcát írt a *P. Hirl.*-ba.

SZENTGYÖRGYI SANDOR, sporthírlapíró, megh. 1939. március 30 án hosszú szenvedés után. Sopronban temették el. — Ev.

SZERELEMHEGYI TIVADARNÉ, l. *Móczár Jolán*.

SZUCHY ENDRE, ny. kir. kat. gimn. tanár, szül. Laborcérven (Zemp-lén vm.) 1862. október 9-én, megh. Bpen 1939. május 8-án (tem. n.). — Előbb nevelő volt a gr. Vigyázó-családnál, majd 41 évig a bpi II. ker. kir. kat. gimn. s a vele kapcsolatos Ferenc József Int. tanára volt. Beutazta Ausztriát, Francia-, Német-, Olasz- és Oroszországot. — Utirajzokat írt.

TOMPA (1898-ig Droppa) KÁLMÁN, ny. színigazgató, szül. Sajókőve-csezen 1861. május 1-én, megh. Szombathelyen 1939. májusában. — A színi-akadémiát mint ösztöndíjas elvégezvén, 1889. Székesfehérvárt kezdte meg pályáját. 1911 szeptemberében lett színigazgató Nagyenyeden. 1920 I. 1-ével nyugalomba ment és Szombathelyen telepedett le. — 1892-től számos verset írt vidéki lapokba, főleg az *Aradi Közl.*-be. Színművei: *A másik*. Dramolett 1 felv. (bemut. Kolozsvárt 1904. X.); *A boldogságért*. Színm. 3 felv. (P. Hirl. szerint Szombathely, Erődi-Schöpflin szerint Sopron, 1909. III. 1.); *Az oroszok Máramarosszigeten*. Alk. játék 5 felv. (Nagyvárad, 1914. XI. 1.); *A tár-kányi legények*. Alk. színm. 3 felv. Garai Károly zenéjével. (U. o. 1914. XI. 22.) — Verseskötetei: *Vándorúton*. Arad, 1895. — *Meleg tájon*. Kolozsv., 1901. — *Nagy esztendő*. U. o., 1904. — *A világháború dalaiból*. Nagyvárad, 1915. (2 kiadást ért.) — *Egi lakoma*. Szatírikus verses elb. Szombathely, é. n.

TURY KÁROLY, ny. r. k. ig.-tanító, megh. Kispesten 1939. június 3-án. — Oklevelét 1892. Kiskúnfélegyházán megszerezvén, 1892—1929. Cegléden működött. — Főmunkatársa volt a *Cegléd* c. lapnak.

VARÁZSÉJI BELA, dr. can., pápai prelátus, kanonok, szül. Vácon 1864. április 8-án megh. u. o. 1939. május végén. — Pályáját Újpesten kezdte, ahol mint káplán, hitoktató, majd 1905-től mint plébános működött. 1909. csúti c. prépost, 1917. váci kanonok lett. — 1891/96. szerk. a *Váci Közl.*-t. — Munkája: *Gyászbeszéd Erzsébet királyné felett*. Újpest, 1898.

VARGA LAJOS (F.), ny. ref. esperes, szül. Panyolán (Szatmár vm.) 1856. március 13-án, megh. Debrecenben 1939 áprilisában. — A teológiát 1879. Debrecenben elvégezvén, Földesen, Panyolán és Szatmárt mint s., 1884/901. Majtison s azontúl Nagyrábén (Bihar vm.) mint r. lelkész működött. — Az 1880-as évektől sok cikke, prédikációja, verse és tárcája jelent meg ref. felekezeti és vidéki lapokban és folyóiratokban részint saját neve, részint Almási Péter, Falusi Lajos, Földesi Péter és Sutor álnevek alatt. — Szépirod. jellegű munkái: *Hivatali székfoglaló beszéd Majtison*. Szatmár, 1884. — *Egyházi beszédek*. U. o., 1896/900. (2 köt.)

VASZARY JANOS, ny. főisk. tanár, festőművész, szül. Kaposvárt 1867. november 30-án, megh. Bpen 1939. április 19-én déli negyed 12-kor. — R. kat. Bpen Székely Bertalannál és Párizsban tanult. A Képzőműv. főisk. tanára s a KUT, majd az UME elnöke volt. — Utirajza: *Az Újs.* (1911 : 116. sz. Firenze—Siena); esztétikai cikke: *Morsz.* (1914. III. 8. Új szépségek jegyei).

VISNOVSZKY REZSÓ, dr. phil., tanügyi tanácsos, kir. tanfelügyelő, megh. Mohorban 1939 áprilisában. — Pályáját 1909. mint a szenicei tanfelügyelői kirendeltség tollnoka kezdette, azután s. tanfelügyelő lett Nyitra, majd Pest vmében s végül tanfelügyelő Nógrád vmében. Színnyeinél kétszer is szerepel Vissnyovszky és Vizsnyovszky néven, de életrajz nélkül. — Versei és elbeszélései 1901-től: *Kép. Családi Lapok*, *M. Szemle*, *Orsz.-Vil.*, *Tolnai Világlapja*. — Munkái: *Költevények*. Pöstyén, 1904. — *Széphistóriánk olaszlatin csoportja*. Bp., 1907. — *Az üdv. felé*. Versek. U. o., 1908. — *Meghitt órák*. Versek. U. o., 1909.

VISY MÁRIA (Magyar Elekné) szerkesztő neje, megh. Bpen 1939. június 21-én, hajnalban, 56. évében. — R. k. Atyja: Visi Imre szerkesztő, férje, Magyar Elek 1936 áprilisáig a *Magyarország* fel. szerkesztője volt. — A hírlapokban megjelent nekrológjai szerint mint műfordító működött.

WITT VILMOS, dr., megh. Újvidéken 1939. március 31-ére virradó éjjel. — Egyik megalapítója volt a *Délbácska* (utóbb *Reggeli Újs.*) c. lapnak.
G. P.

Társasági ügyek.

Ellenőri jelentés az 1938. évről.

I. Alulírott napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1938. év január hó 1-től 1938. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonmérleget, a tartaléktöke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1939. évre.) Azt találtuk, hogy 1938. évi december 31-én a bevételek összege 5801 pengő 85 fillér. A kiadások összege 4325 pengő 24 fillér s így 1938. évi december hó 31-én a készpénzmaradvány 1476 pengő 61 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1938. évi december hó 31-én 2517 pengő 89 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 1476 pengő 61 fillér; alapítótagok díjai 994 pengő 84 fillér; hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959 és 13.960. számú részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1938. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1939. január hó 2-án.

Oberle József s. k. ellenőr, *Elekes István* s. k., *Mixich Lajos* s. k. *Sebestyén János* s. k. a számvizsgálóbizottság tagjai.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság költségvetési előirányzata az 1939. évre.

Várható bevételek:

Áthozat 1938-ról	1476·89 P.
Tagdíjakból	1360— „
Előfizetésekből	3100— „
Államsegélyből	350— „
Kamatokból	10— „
Összesen:	6296·89 P.

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségeire	2200— P.
A folyóirat írói díjaira	1000— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	790— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	150— „
Hírlapok előfizetési díjaira	250— „
Egyéb kiadásokra	350— „
Átvitel 1940-re	1556·89 „
Összesen:	6296·89 P.

Budapest, 1939. január hó 1-én.

Oberle József s. k.
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.
pénztáros.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

31 724. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyi, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyi, Julius Vízota. Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVIII. 1939.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVIII. Jahrgang. 1939.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII. Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula,
Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor.
Ellenőr: Oberle József.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7.
31.724. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1939. (F.: Thiering Richárd.)